

HALKBİLİMSSEL METAETİK KURAM İLE TÜRK MİTOLOJİSİNDE ZAMANDA KALICI OLMAK ETİK DEĞERİNİN HALK FELSEFESİ

Sacide ÇOBANOĞLU*

ÖZ

Türk toplulukları mitolojik arka planı, tarihi alt yapısı, gelenekleri, ritüeliyle şekillendirdikleri etik anlayışları ve bu unsurların birlikteliğiyle ulaştıkları halk felsefelerinde, devletlerinin zamanda kalıcı olmasını hedefleyerek bu amacın gerçekleştirilmesi yolundaki bilgileri ve tecrübeleri yeni nesillere mitolojik anlatılar vasıtasıyla aktarmaya çalışmışlardır. Çalışmamızın konusu, Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu/Olumsuz Etik Değerinin halkbilimsel olarak temellendirilip metaetiksel olarak çözümlenmesidir. Çalışmamızda, Türk mitolojisinde zamanda kalıcı olmak olumlu etik değerinin halkbilimsel anlamda halk fikirlerini, metaetiksel anlamda önermelerini ortaya koyarak halk felsefesindeki yerini saptamak ve Halkbilimsel Metaetik Kuramın mitolojik anlatılara uygulanması noktasında örnek bir çalışma yapmak amaçlanmıştır. Halkbilimsel Metaetik Kuram'ı mitolojik anlatılara uyguladığımız, halkbilimi alanında bir ilk durumunda olan çalışmamızın sonucunda; Türk mitolojisinde zaman olgusunun, yüksek bir etik anlayış beraberinde, olumlu/olumsuz bir etik değer olmanın yanı sıra zamanda kalıcı olmak fikriyle özdeşik bir amacı, bir ülküyü ifade eden etik eylemlerle pekiştirilerek bir mefkûre teması olarak Türk halk felsefesindeki müstesna yeri tespit edilmiş ve kuramımızın Türk kültürünü, Türk halk felsefesini ifade eden eserlerimizin etik indeksini hazırlamak için yapılacak çalışmalarda nasıl kullanılacağı örneklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halkbilimi, Metaetik, Kuram, Zaman, Temellendirme.

THE FOLK PHILOSOPHY OF THE OF ETHICAL VALUE BEING PERSISTENT IN TIME IN TURKISH MYTHOLOGY ACCORDING TO THE METAETHICAL THEORY OF FOLKLORE

ABSTRACT

Turkish communities have tried to convey the knowledge and experiences to the new generations through mythological narratives, aiming for their state to be permanent in time, in the folk philosophies they have reached with the mythological background, historical infrastructure, traditions, rituals, and the ethical understanding they have shaped with the combination of these elements. The subject of our study is the folkloric basis and metaethical analysis of the Positive/Negative Ethical Value of Persistence in Time. In our study, it is aimed to determine the place of the positive ethical value of being permanent in time in Turkish mythology by revealing the folk ideas in the folklore sense, the propositions in the metaethical sense, and to make an exemplary study in the application of the Folklore Metaetic Theory to the mythological narratives. As a result of our study, which is a first in the field of folklore, in which we applied the Folklore Metaetic Theory to mythological narratives; The phenomenon of time in Turkish mythology, along with a high ethical understanding, as well as being a positive/negative ethical value, has been reinforced with ethical actions expressing an identical purpose and an ideal, and its exceptional place in Turkish folk philosophy has been determined and the exceptional place of our theory in Turkish folk philosophy has been determined. It is exemplified how our works expressing Turkish folk philosophy will be used in studies to prepare the ethical index.

Keywords: Folklore, Metaethics, Theory, Time, Grounding.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 22.07.2022; Yayına Kabul Tarihi: 01.09.2022

* Dr., Araştırmacı Yazar, ANKARA; ORCID: 0000-0002-5204-4270, E-posta: sacidecobanoglu01@gmail.com

Giriş

İnsanlık bütün tarihi dönemlerinde zaman olgusuyla meşgul olmuştur. “Zaman nedir, zaman insan bilincinde var olan bir olgu mudur?” yoksa “Bilincin dışında mı varlık gösterir?”, “Zaman bir nesne midir, durgun mudur?” yoksa “Bir akış hâlinde midir?” gibi sorular ilk çağlarından itibaren insanlığın çözmeye çalıştığı problemler olarak günümüze kadar taşınmıştır. Zaman olgusu tarihin her döneminde hem fizik hem de felsefe disiplinlerinin inceleme alanlarından biri durumunda olup her iki disiplinde de konuya dair fikir üretimlerinin yapıldığı görülmektedir.

Fen bilimlerinde yaşanan hemen hemen her teknolojik gelişimin sosyal bilimlerde bir açılımı; fen bilimleriyle ulaşılan hemen hemen her teknolojik bulgunun sosyal bilimlerin araştırma alanına giren sonuçları olur. Bu durum kaçınılmazdır; çünkü insan hem fiziki hem de duygusal yapısıyla bir bütündür. Sosyal bilimlerden bağımsız bir fen bilimi; fen bilimlerinden bağımsız bir sosyal bilim düşünülmesi mümkün değildir. Bu sebeple çalışmamızda fizikçilerin zaman konusunda yaptıkları araştırmalara ve filozofların zaman konusunda ürettiği düşüncelere ve her iki disiplinin de ortaya koydukları zaman konulu teorilere yer verilerek olumlu/olumsuz bir etik değer olarak Türk mitolojisindeki zaman olgusuna açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

Türk mitolojisinde zaman konulu düşüncelerin arkaik dönem itibarıyla gündemde olduğu ve mitik anlatılara konu edildiği görülmektedir. Diğer mitolojilerden farklı olarak Türk mitolojisinde zaman olgusu, yüksek bir etik anlayışının beraberinde olumlu/olumsuz bir etik değer olarak ele alınmış ve *zamanda kalıcı olmak* fikriyle özdeşik bir amacı, bir ülküyü ifade eden etik eylemlerle pekiştirilerek bir mefkûre teması olarak Türk halk felsefesindeki müstesna yerini almıştır. Bu bağlamda çalışmamız Türk mitolojisinde *zamanda kalıcı olmak olumlu/olumsuz etik değerinin* halkbilimsel anlamda halk fikirlerini, metaetikselsel anlamda önermelerini ortaya koyarak etik değerinin halk felsefesindeki yerini saptamak ve *Halkbilimsel Metaetik Kuramın* mitolojik anlatılara uygulanması noktasında örnek bir çalışma yapmak amacını taşımaktadır.

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi Üzerine

Çalışmamızda Türk mitolojisinde *zamanda kalıcı olmak* fikriyle özdeşik bir amacı, bir ülküyü ifade eden etik eylemlerin pekiştirildiği, mefkûre teması içeren destanlar olarak; *Ural Batur Destanı, Kızıyürpes Destanı, Maaday Kara, Uygur Türeyiş Destanı, Şu Destanı, Ergenekon Destanı, Oğuz Kağan Destanı, Uygur Göç Destanları* seçilmiş ve çalışma evrenimiz olarak belirlenmiştir. Çalışmamızda, *Halkbilimsel Metaetik Kuram* ve kuramın inceleme yöntemi *Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Yöntemi* kullanılacaktır. Bu anlamda Halkbilimsel Metaetik Kuram'ı ve kuramın inceleme yöntemi Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Yöntemi'ni tanıyalım.

Halkbilimsel Metaetik Kuram

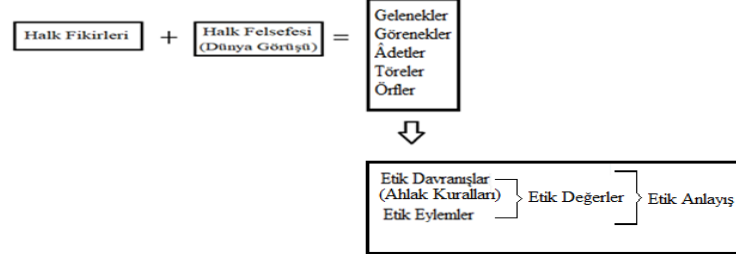
Halkbilimsel Metaetik Kuram'ı yapı ve çatı elementleri olarak iki kısımda inleyeceğiz. Kuramın kavramsal çatı elementleri; *Halk fikirleri, Halk felsefesi ve Disiplinlerarasılıktır*.¹ Halkbilimi, gelenekleri inceleyerek insan davranışlarının çözümlemek onu daha iyi anlayabilmek amacını taşıyan bir bilim dalıdır (Çobanoğlu, 2015a, s. 63); ahlak ise etiğin ana disiplinlerinden biri olarak toplumsal yaşantı içinde uyulması gereken kurallar bütünüdür. 20. yüzyılın başında normatif etiğe tepki olarak ortaya çıkan metaetik ise etik yargıları temellendirmeyi amaçlayan etik üzerine eleştirel düşünme sistemidir (Cevizci, 2002, s. 18). Bu anlamda ahlaki *hayatın kullanma kılavuzu* olarak tanımlamak ve

¹ Disiplinlerarasılık konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Keskin, 2019.

metaetiği bir şemsiyeye benzeterek şemsiyenin altında yer alanları; ilk sırada etik, ikinci sırada ahlak olarak değerlendirmek mümkündür (Çobanoğlu, 2021a, s. 15).

Etik ve halkbilimi disiplinlerinin ilk ortak noktası, etik ve ahlak sözcüklerinin gelenek kavramını karşılayan sözcük köklerinden türemiş olmalarıdır. Bu durumda gelenekleri inceleyerek insanı tanımaya çalışan halkbilimi ile etik alanı arasında bariz bir yakınlık olduğu görülmektedir. Bu iki alan arasında disiplinlerarasılıkla ortaklık kurduğumuz bir diğer nokta temellendirme. Etik temellendirme, etik yargıların haklı gösterilmesi, haklılığının belgelenmesi işlemidir (Onart, 1976, s. 90-91). Metaetik disiplini özünde iki soruya cevap aramaktadır: *Bir ahlak yargısı nedir?* ve *Bir ahlak yargısı mantıksal olarak temellendirilebilir mi?* (Tepe, 2011, s. 93-98). Metaetik bir etik problemi hakkında önermeler ortaya koyarak problemi temellendirmeye çalışır; halkbilimi ise temellendirmeyi halk fikirleri ve bu fikirler yoluyla ulaştığı halk felsefesi (folk philosophy) ile yapar.

Özkul Çobanoğlu halk felsefesini; sosyo-kültürel bir düzen, zihinsel, metafizik bir sistematik olarak tanımlamakta ve Alan Dundes'ten yaptığı aktarmada Dundes'in (1972) halk felsefesini oluşturan çekirdek birimlerin halk fikirleri olduğunu ifade ettiğini belirtmektedir. Claude Lévi-Strauss (1994) ise sözlü nakil yoluyla gelen kalıplaşmaların gündelik yaşama uygulanmasını halk felsefesi olarak tanımlarken halk felsefesini yapı-takçılık olarak adlandırmaktadır. Dundes ve Strauss'un işaret ettikleri bu çekirdek birimler, halk fikirleri (folk ideas) bir araya gelerek halk felsefesini meydana getirmektedir (Çobanoğlu, 2000, s. 12-14). Halk fikirleri yoluyla ulaşılan halk felsefesi, sosyal normların ortaya çıkışlarında bağlam görevi üstlenmekte, sosyal normlar da etik davranışlar, etik eylemler ve etik değerlerin ortaya çıkışlarında bağlam görevi üstlenmektedirler. Bu uzun soluklu süreci bir şema ile gösterelim.

Bu anlamda metaetiğin bir etik sorununa bakarken sorunun çözümünde bir yöntem olarak kullandığı temellendirme yöntemi ile halkbiliminin inceleme yaptığı olgularda dayanak noktası durumunda olan halk fikirlerini ve halk fikirleri ile ulaşılan halk felsefesini (dünya görüşü) ortaya koyması iki disiplinin örtüştüğü bir diğer noktadır. Halkbilimsel Metaetik Kuram, halkbilimi ve etik alanlarında yapılan disiplinlerarası bir çalışma ile ortaya konmuştur (Çobanoğlu, 2022a, s. 54). Halkbilimsel Metaetik Kuram'ın kavramsal yapı elementleri; *Önermesi* ve *İşlevidir. Kuramın Önermesi*; ahlaksal yaşam; gelenekler, görenekler, âdetler, töre ve örfleri esas alarak temellendirilebilir (Çobanoğlu, 2022b, s. 199). *Kuramın işlevi*; toplumların gelenek, görenek, âdet, töre ve örflerini inceleyerek o toplumu tanımaya hedefleyen halkbiliminin bakış açısıyla etik olguları/olayları felsefi olarak inceleyerek etik üzerine bir üst düşünme biçimi ortaya koymayı amaçlayan metaetiğin bakış açısını birleştirerek bu oluşumların toplumların etik anlayışlarının oluşmasında nasıl etkili olduklarının tespitini yapmayı sağlar (Çobanoğlu, 2022c, s. 175). Metaetikselsorgulama, etik değerlerin bağlamlarıyla ele alınarak korelasyonlarının incelenmesini sağlar, böylece etik değerlerin oluşumlarında geleneklerin üstlendikleri bağlam görevi ortaya konur (Çobanoğlu, 2022d, s. 35).

Halkbilimsel Temellendirme Metaetiksel Çözümleme Yöntemi

Bugüne kadar etik alanında; *Kozmolojik Temellendirme*, *Teolojik Temellendirme*, *Antropolojik Temellendirme* ve *Sosyolojik Temellendirme* kullanılmaktaydı. Biz bu temellendirmelere bir temellendirme daha ekliyoruz, bu temellendirmenin adı *Halkbilimsel Temellendirme*dir. Etik değerlerin oluşumlarında bağlam görevi üstlenen sözlü kültür ürünlerinin, sosyal normların, ritüellerin, maddi kültür unsurlarının halkbilimsel anlamda halk fikirleri ve metaetiksel anlamda önermelerle gerekçelendirilmelerine *Halkbilimsel Temellendirme* diyoruz. Halkbiliminin etik olay ve olgulardan yola çıkarak belirlediği halk fikirleri, metaetikte önermeler olarak karşılık bulmaktadır (Çobanoğlu, 2022e, s. 353).

Halkbilimsel Temellendirme çerçevesinde hazırladığımız inceleme yöntemimizde ilk sırada *Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksel anlamda moral olgu* ortaya konmakta; ikinci aşamada, sıralanan etik olguların anlatıdaki bağlamlarına yer verilerek *halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetiksel anlamda önermeleri* kurulmakta; üçüncü aşamada, kurulan önermeler ve belirlenen halk fikirlerinden yola çıkarak *etik değerlerin halk felsefesindeki yeri* tespit edilmektedir² (Çobanoğlu, 2021a, s. 295-349).

Zaman Nedir?

Zaman olgusunun tanımlanması modernizm öncesinde ve sonrasında değişiklik göstermektedir. Modernizm öncesinde *mitolojik zaman* ve *metafizik zaman* tasnifiyle ele alınan zaman, modernizm sonrası *öznel zaman* ve *nesnel zaman* olarak sınıflandırılmıştır.

Mitolojik zaman doğaya ilişkin zamandır. Ay ve güneş hareketleriyle bağlantılı, gece ve gündüz döngüsüne, mevsimlerin değişimlerine göre yapılandırılmıştır. *Metafizik zaman* ise Tanrı kavramının ortaya çıkışıyla ilişkili ve tek tanrılı dinlerle bağlantılı bir zaman kavramıdır. Peygamberlerin gelişleri ve onların yaşamları, insanın ölümünden sonra ahiretteki yaşantısı ve dirilme günüyle ilgili olup Tanrı'nın insan için yarattığı, değişmeyen, nesnel ve mutlak olan zamandır (Yenişehirlioğlu, 1993, s. 197-198).

Modernizm sonrasında zaman *öznel zaman* ve *nesnel zaman* olarak sınıflandırılmaktadır. *Öznel zaman* bizatihi o özneye sınırlı ve o özneye temellenen dış dünyada herkesçe onaylanacak bir karşılığı olmayan zaman algısıdır. Öznel zaman kavramıyla sadece o özneye ait olan bir *iç zamandan* söz edilir. İki kategoride ele alınır. Bunlar; kontrolümüz dışında olumsuzluğa doğru giden hücre hareketleri olarak tanımlayabileceğimiz *biyolojik zaman* ve insanın kendini zamansal olarak programlamayabilmesi olarak tanımlayabileceğimiz *sezgisel zamandır*. Biyolojik zamana yaşlanmayı, sezgisel zamana her gün aynı saatte uyanmayı örnek verebiliriz. Tüm öznel için aynı anlama gelen, belli bir ölçü içeren, saate bağlı zaman da *nesnel zamandır*. Örneğin bir günün 24 saat olması nesnel zamandır (Köktürk, 2017, s. 19, 55, 59).

Zaman olgusu üzerine üretilen felsefi düşüncelere baktığımızda filozof Aurelius Augustinus'un sorgusu önem arz etmektedir: "Ondan söz edince kesinlikle onu anlıyoruz; bir başkası ondan söz edince de gene anlıyoruz. Öyleyse zaman nedir? Eğer hiç kimse bana bunu sormasa, biliyorum; ama soran kişiye açıklamak istesem, bilmiyorum" (Augustinus, 1997, s. 83). Augustinus'un varlığı yolundaki bilgiye vakıf olduğu hâlde kendisine ne olduğu sorulduğunda açıklamasını yapamadığını söylediği zaman olgusuna sadece fizik, felsefe, ilahiyat alanında rastlanmaz. Toplumların halk felsefelerinde zaman olgusuna geniş yer verdikleri görülmektedir. Zaman olgusuna dair en eski kullanımlar mitolojik

² Konuyla ilgili daha önceki çalışmamızda, Dede Korkut Kitabı'nda toplam olarak 173 olumlu ve olumsuz etik değer tespit edilmiş ve değerlerin etik indeksi yapılmıştır. Olumlu ve olumsuz etik değerlerin toplam bağlam sayısı 929'dur. 126 olumlu etik değer, 777 bağlam sayısı ile 47 olumsuz etik değer, 152 bağlam sayısı ile Dede Korkut etik indeksinde yerlerini almışlardır. bk. Çobanoğlu, 2021a.

anlatılarda yer almaktadır. Mitolojik anlatılarda zaman olgusuna sadece fizikî bir hadise olarak bakılmadığı, mit sınıflandırmaları içinde kozmolojik, eskatolojik, teolojik, antropolojik yönden ele alındığı, ağırlıklı olarak etik boyutuna yer verildiği görülmektedir. Bu durum insanın kültür yaratmaya başladığı andan itibaren zaman olgusunu tanımlamaya, ona bir anlam kazandırmaya çalıştığının göstergesidir.

Modernizmle birlikte zaman tanımlaması da dönüşüm geçirmiştir. Avcı-toplayıcı, avcı-çoban ve çoban-tarım dönemlerinde zamanı *vakit kavramıyla* algılayan ve ay ile güneşin hareketleri üzerine bir yaşam biçimi yapılandıran insan, aradan geçen yüzyıllarda yükselen bir grafikte gelişimini sürdürerek yarattığı endüstri devrimleriyle, kaydettiği teknolojik gelişmelerle çağdaş bir yaşama evrilmiş ve birey açısından zamanı ölçülebilir, denetlenebilir ve planlanabilir bir kavram hâline getirmiştir. Bu noktada zaman olgusunun bireysel algıdan çıkıp toplumsal algıya dönüşmesinde yine endüstri devrimlerinin göz ardı edilmeyecek bir payı vardır. Köy yaşantısından çıkıp şehir yaşantısına geçen ve fabrikalarda çalışmaya başlayan insanların aynı saatte kalkmaları, aynı saatte güne başlamaları ve aynı saatte çalışmayı sonlandırmaları artık bir gereklilik durumundadır. Böylece zaman algısı bireysellikten çıkmış, toplumsal yaşama göre şekillenmeye başlamış, güncelleşmiş ve işlevsellik kazanmıştır. Bu yaşantı içinde hareket vardır dolayısıyla sürekli ileriye doğru akan bir zamanın varlığı söz konusudur.

Yaşanan süreç içinde insanlık felsefe ve fizik alanlarında gelişme kaydetmiştir. Varoluşçuluk gibi felsefi akımlar ve sezgicilik gibi metaetikselsel yönelimler zaman algısının değişmesinde etkili olurken özellikle 20. yüzyılda ortaya çıkan izafiyet, kuantum gibi teoriler zaman olgusuna bakışta köklü bir değişikliğe yol açmıştır. Einstein'ın 1915 yılında *İzafiyet Teorisi'ni (Genel görelilik yasası)* geliştirerek uzay-zaman olarak tanımladığı zaman olgusu, yepyeni bir algıyı da beraberinde getirmiştir. Teoriye göre, zamanı algılama biçimimiz tamamen bulunduğumuz yere, nasıl hareket ediyor olduğumuza ve hareket hızımıza göre değişmektedir. Einstein'ın izafiyet teorisiyle bağlantılı olarak yaptığı bu zaman tanımı günümüzde de geçerliliğini sürdürmektedir.

Türk Mitolojisinde Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümlemesi

Çalışmamızın bu kısmında halkbilimi ve metaetik disiplinlerinin ortaklığıyla geliştirdiğimiz inceleme yöntemimizin altıncı maddesi *Anlatıdaki Etik Değerlerin Temellendirilmesi ve Anlatının Halk Felsefesinin Ortaya Konması* çerçevesinde *Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değerinin* etik disiplini ve halkbilimi disiplinlerinin bakış açısıyla mitolojik arka planlarını inceleyeceğiz.

Zaman Olumlu Etik Değerinin Mitolojik Arka Planı

Yunan Mitolojisinde Zaman Olumlu Etik Değeri

Zaman olgusu Antik Yunan'da bir *priori (önsel)* olarak ele alınmıştır. Zaman sözcüğünün etimolojik kökeninde *Tanrı Khronosun* adına rastlamaktayız. Yunan mitolojisinde Olimpos Dağı'nda yaşayan tanrılardan biri olan Tanrı Khronos zamanın tanrısıdır. Şemsettin Sami, *Esatir* adlı eserinde konuyu şu şekilde dile getirmektedir. *Saturn/Kronos* yer tanrıçasının oğludur ve zaman tanrısı olarak bilinir. Saturn ile İtalya hükümdarı halklarının iyiliği için uğraşmış ve onlara bir *Altın Çağ* yaşatmışlardır. Her yıl yapılan Altın Çağ'ı yad etme törenlerinde, zincirlere bağlı bir ihtiyar suretinde tasvir edilmiş *Kronos* heykelinin zincirleri çıkartılır ve eğlenceler yapılır (2004, s. 37).

Benzeri bir anlatımı Behçet Necatigil'de görmekteyiz. Önce kaos vardı. Bu boş ve sonsuz mekândan tanrıça Gaia ile Uranos birleştiler. Bu birleşmeden *Titanlar, Hekatonheirler, Kykloplar* meydana geldi. Uranos, bütün çocuklarını anneleri Gaia'nın karnında saklıyordu. Buna kızan Gaia, *Kronosu* kandırdı ve Kronos babasına üstün gelerek

evrenin sahibi oldu. Kronos hakimiyetini devam ettirmek kendi çocukları Hades, Poseidon, Hestia, Demeter ve Hera'yı daha doğar doğmaz yuttu (1988, s. 16).

Türk Mitolojisinde Zaman Olumlu Etik Değeri

Türk mitolojisinde Yunan mitolojisinden farklı bir zaman algısı vardır. Yunan mitolojisindeki, Olimpos Dağı'nda yaşayan tanrıların sahibi olduğu adeta bu dağa sıkışıp kalmış, akmayan bir zaman algısına karşılık Türk mitolojisinde bulunulan mekâna, yeryüzüne ve yeraltına göre değişip dönüşen, akışkan, ileriye doğru hareket kabiliyeti olan aynı zamanda geride kalan yaşanmışlıkların da yeri geldikçe hatırlandığı, güncellendiği bir zaman algısı mevcuttur. Bu bağlamda zamanda kalıcı olmak, hakimiyet kurmak, devletin devamlılığını sağlamak fikirlerinin ve nesilleri bu farkındalıkla yetiştirmek amacının bir mefkûre teması olarak destanlarda kendini hissettirdiği görülmektedir.

Türk halk felsefesinde zaman olgusu bir etik değer olarak ifade bulmakta ve etik eylemin gerçekleştiği bağlama göre hem olumlu hem de olumsuz özellik kazanabilmektedir. Bu anlamda, Ahlaki gelenekler bağlamında olumlu bir etik değer olarak *Zamanı iyi değerlendirmek ve öngörülü olmak olumlu etik değeri* ve olumsuz bir etik değer olarak *Geç kalmak olumsuz etik değerinin* örneklendiğini; Sosyal gelenekler bağlamında olumlu bir etik değer olarak *Mal sahibi olmanın emeğe, emeğin ise zamana bağlı olduğu olumlu etik değeri* ve *Zaman olgusunun estetik söyleme önem verilerek dile getirilmesi olumlu etik değerinin* örneklendiği; Dinî gelenekler bağlamında da *Mutlak zaman anlayışı olumlu etik değerinin* etik eylemlerle pekiştirilerek örneklendiğini görmekteyiz. Bir mefkûre teması içeren *Zamanda kalıcı olmak olumlu/olumsuz etik değeri* ise ahlaki, sosyal ve dinî gelenekler içinde dağılım göstermektedir. Çalışmamızda bu etik değerimizi müstakil olarak inceleyeceğiz.

Zamanı iyi değerlendirmek ve öngörülü olmak olumlu etik değerinin olumsuz etik eylemlerle örneklenerek çağrıştırıldığı Ay Tolızi destanında, dinleyiciye/okuyucuya zamanın geçtiği, "Atının körpe eti tükenmiş, geriye etsiz kemikleri kalmış; kaba eti tükenmiş, geriye sadece kuru kemikler kalmış" (Radloff, 1999, s. 253) sözleriyle iletilmekte ve bu anlamda zamanı iyi değerlendirmek gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Geç kalmak olumsuz etik değerinin Zayatülele ve Hıvıhlıv ile Közüyke destanlarında örneklendiğini görmekteyiz. Destanda zamanı iyi kullanamayan Zayatülele'nin bunun bedelini ağır ödediği şu sözlerde dile getirilmektedir. "Biricik sevgilisine yetişemediği için kendini hiç affetmeyen Zayatülele bu acıya dayanamamış ve Hıvıhlıv'ın mezarı başında can vermiş" (Gökdağ vd. 2007, s. 217-218). Yanı sıra Közüyke destanında, kocası Közüyke'nin yaralarını iyileştirmekte geç kalan Bayan'ın benzeri bir ağır bedel ödediği şöyle dile getirilmektedir. "Bayan, üzüntü içinde iki gün kocasının başında ağladıktan sonra üçüncü gün dokuz başlı keskin bıçağını çıkarıp yüreğine saplar" (Çobanoğlu, 2015b, s. 234).

Türk mitolojisinde mal edinmek için zamana ihtiyaç olduğu bilincinin aşılarmaya çalışıldığını görmekteyiz. Bu amacı, sosyal gelenekler bağlamında olumlu bir etik değer olarak *Mal sahibi olmanın emeğe, emeğin ise zamana bağlı olduğu olumlu etik değerinin* örneklendiği Puka Dege destanında, "Ben altı yaşındaki Puka Dege, üç deniz dolusu sürüyü, üç deniz dolusu halkı, bunları nasıl, nereden edinmiş olabilirim?" (Radloff, 1999, s. 24-25) şeklindeki sorgulamasında görmek mümkündür.

Zaman olgusunun estetik söyleme önem verilerek dile getirilmesi olumlu etik değerinin en çok örneklendiği destanımız Dede Korkut Hikâyeleri'dir. Toplumsal anlamda zamanın bir belirleyici olması, "Salkum salkum tan yılleri esdüğinde/Sakallu bozaç turgay sayradukda" (Ergin, 1986, s. 12) sözlerinde görülürken bireysel anlamda, sevgilinin gidişiyile özdeş zaman betimlemesi de Banu Çiçek'in şu sözlerinde örneklenebilmektedir.

“Beyrek gideli bam bam depe başına çıkdüğüm çok/Kargu gibi kara saçum yoldüğüm çok” (Ergin, 1986, s. 52-53).

Dinî gelenekler bağlamında da *Mutlak zaman anlayışı olumlu etik değerinin* etik eylemlerle pekiştirilmektedir. Bunun en güzel örneğini Orhun yazıtlarındaki *Öd tənri yaşar kişi oğlu kop ölgeli törümis; zamanı tanrı yaşar, insanoğlu hep ölmek için türemiş* (Ergin, 1970, s. 59) sözünde görmekteyiz. Mutlak zaman anlayışına ve Tanrı'nın her daim var olduğuna olan köklü inanç buna bağlı olarak ortaya çıkan etik eylemler bu sözle pekiştirilmiştir.

Türk mitolojisinde oldukça ilgi çekici bir nokta olarak yeraltı ve yeryüzünde farklı işleyen zaman olgusuna rastlamaktayız. Bu anlayış Einstein'ın izafiyet teorisiyle uyumlu bir bakış açısını ortaya koymaktadır. Türk mitolojisinde yeraltı ve yeryüzünde farklı işleyen zaman, Einstein'ın uzayda ve dünyada farklı işleyen zamanını örneklemektedir. İzafiyet teorisinde uzaya giden birey yaşlanmazken dünyadaki birey yaşlanmaktadır aynı şekilde Türk mitolojisinde yeraltındaki birey yaşlanmazken yeryüzündekiler yaşlanmaktadır. Puka Dege destanında kahramanımızın yaşanan mekâna göre zaman algısını değiştirdiğini, bu sebeple yeryüzünde ve yeraltında zamanın işleyişinin farklı olduğunu anladığını görmekteyiz: “Puka Dege, yeraltından Tas Çürek ve Pus Çürek'in kapısının önüne düşmüş. Puga Dege ayağa kalkmış. Tas Çürek'in ülkesinde ne insan ne hayvan varmış. Buradaki yetmiş yiğit ölmüş, Tas Çürek ve Pus Çürek de...” (Radloff, 1999, s. 41)

Görüldüğü gibi Türk mitolojisinde zamanı iyi değerlendirmek, geç kalmamak, zamanın farklı işleyişlerinin olabileceğine işaret etmek, zaman bağlamında estetik söyleme önem vermek gibi zaman olgusunun bir etik değer olarak ortaya konduğu örnekler yer verilmekte yanı sıra olumsuz bir etik değer olarak da zamana dikkat çekilmekte ve tecrübe edilmiş bilgiler nesillere aktarılmaya çalışılmaktadır.

Türk halk felsefesinde zaman olgusunun olumsuz/olumsuz bir etik değer olarak benimsendiğinin bir başka göstergesi de atasözleri ve deyimlerimizdir. Atasözü ve deyimlerde halk felsefesinin yansıması olarak zaman olgusunu kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz bir etik değer olarak görmekteyiz. Zamanın olumlu bir etik değer olarak tanımlandığı bağlamlarda kullandığımız atasözlerine örnek olarak; *Ağaç yaşken eğilir, Terazi var tartı var; her şeyin bir vakti var, Demir tavında dövülür, Sakla samanı gelir zamanı* atasözlerini; deyimlere örnek olarak *Zamana bırakmak, Arayı soğutmamak, Zaman tanımak, Gel zaman git zaman* deyimlerini verebiliriz. Zamanın olumsuz bir etik değer olarak tanımlandığı bağlamlarda kullandığımız atasözlerine örnek olarak; *Erteye kalan arkaya kalır, Yazın gölge hoş kışın çuval boş, Vakitsiz öten horozun başını keserler, Aç aman bilmez çocuk zaman bilmez* atasözlerini; deyimlere örnek olarak *Zamanını geçirmek, Zaman öldürmek, Geç kalmak, Yumurta kapıya dayanmak* deyimlerini verebiliriz.

Türk dilinde zaman olgusunun kullanımına baktığımızda dilimizin bu olguyu çok zengin kiplerle belirlediğini görüyoruz. Örneğin edilgenlik ekiyle verdiğimiz eylemlerden *yaptırttırdı* şeklindeki bir yüklemi, Türk dili haricindeki diğer dillerde zamansal açıdan ifadelendirebilmek için birden fazla cümle kurmak gereklidir. Bu noktada dilimizdeki zaman olgusunun filozof John Ellis McTaggart'ın *McTaggart serisi* olarak bilinen zaman kuramının *A serisi (dinamik ve kipli zaman teorisi)* ile uyum gösterdiği görülmektedir.

Etik Disiplini Çerçevesinde Batı Felsefesi Filozoflarının Zaman Etik Değerine Yönelik Görüşleri

Aristoteles, *Zaman var mıdır, eğer var ise onun doğası nasıldır?* sorusuyla olguyu incelemeye başlamış ve zamanın var ya da yok varsa da ele avuca gelmeyen kaygan bir şey olduğu sonucuna varmıştır. Aristoteles'e göre zaman; bir parçası var olan öteki parçası

henüz var olmamış ancak var olacak olandır. Zamanı hareketle bağdaştıran Aristoteles ilk hareketi sağlayan ezeli ve ebedi varlığa *ilk muharrik* adını vermiştir (Aristoteles, 1996, s. 11-39).

Platon, evreni oluşturan ilahi varlığa diğer bir söyleyişle *faal akıla Demiurg* adını vermiştir. Zamanı, evrendeki düzenle belli ölçüleri ifade eden sayılara göre ilerleyen hareketli, sonsuzluğun birliği içinde bütünlüğünü koruyan, devamlılığını sağlayan bir varlık olarak tanımlamış ve göksel cisimlerin hareketlerinin daha büyük bir ereğe hizmet ettiğini iddia etmiştir (Cevizci, 1999, s. 943).

Augustinus, zamanı *Geçmiştekilere ilişkin şimdiki zaman*, *Şimdikilere ilişkin şimdiki zaman* ve *Gelecektekilere ilişkin şimdiki zaman* olarak üçe ayırmaktadır. Bu üç zamanın ancak insan zihninde var olduğunu söyleyen filozof; geçmiştekilere ilişkin şimdiki zaman *bellek*, şimdikilere ilişkin şimdiki zaman *sezgi*, gelecektekilere ilişkin şimdiki zaman ise *beklenti* olarak adlandırmaktadır (Augustinus, 1997, s. 258-261).

Newton, zamanı *mutlak zaman* ve *görelî zaman anlayışı* olarak da ele almaktadır. Mutlak ve evrensel zamanın matematiksel bir zaman olduğunu söylemekte ve dışsal bir etkiye bağlı olmaksızın nizami bir şekilde aktığını ifade etmektedir. Mutlak zaman, şimdinin asıl gerçeklikte geçen zamandır ve evrenin her yerinde aynıdır. Geçmiş, tarihe gömülen silik anılardan oluşur, gelecek ise henüz belirmemiştir (Davies, 2003, s. 17-18).

Einstein, kütle çekimi ve hızın artmasıyla zamanın yavaşladığını tespit etmiş ve geliştirdiği *izafiyet teorisiyle uzay zamanı (space time)* kavramını ortaya atmıştır. Einstein evrensel bir zamandan söz etmenin mümkün olmadığını, zaman ve uzayın bükülebilir olduklarını ileri sürmektedir (1997, s. 168-173).

Bergson, iki farklı zaman anlayışından söz etmekte ve birincisinin tamamen bireyin içindeki *sezgi* yoluyla elde edilen zaman, ikincisi ise dış dünyanın yansıması olan *mekân fikriyle* bağlantılı zaman olduğunu söylemektedir. Saat sadece o mekândaki zamanı ölçmektedir. Gerçek zaman *süre* adlandırmasıyla içsel hayatımızdır. *Süreyi* yaşayabilmemizin koşulu ise *bellektir*. *Bellek*, geçmiş, depolama/biriktirme/saklama aygıtı değil, geçmişin şimdi içindeki sanal birlikteliğidir. İçsel zamanda, geçmiş zaman ve şimdiki zaman iç içedir. Bu sayede insanlar şimdiki zamanla geçmiş aynı anda algılayabilmektedirler (Sofuoğlu, 2004, s. 106-107).

McTaggart, *McTaggart Serisi* olarak bilinen *Kipli Zaman Teorisini* ortaya atmıştır. Teorinin A serisi, *Dinamik ve kipli zaman*'dır. Zihinden bağımsız bir şimdi, geçmişten geleceğe; gelecekte geçmişe doğru akış hâlidir. Zaman; kiplere dayanır, insan algısının tecrübesine dayanmaz. Teorinin B serisi, *Statik ve kipsiz zaman*'dır. Zaman sabit olaylar arasındaki değişmeyen ilişkilerdir (Callender vd. 2011, s. 33-45).

Etik Disiplini Çerçevesinde İslam Felsefesi Filozoflarının Zaman Etik Değerine Yönelik Görüşleri

Kindi, Aristoteles fiziğinden aldığı zaman, mekân ve hareket kavramlarını farklı bir bağlamda kullanarak zamanı hareket sayesinde belirlenebilen, ölçülebilen, cüzleri sabit olmayan kararsız bir süreç olarak tanımlamıştır. Kindi, zaman kavramından yola çıkarak âlemin sonlu olduğunu izah edip Tanrı'nın varlığını ispat etmek amacındadır (Şulul, 2002, s. 78).

Gazali, zamanın sonluluğu ya da sonsuzluğu probleminin dünyanın var oluşunun mahiyeti meselesiyle yakından ilgili olduğu ve hareketin ölçüsü olan zamanın ezeli olduğu gösterilebilirse hareket eden başka bir varlık olarak dünyanın da ezeli olduğu sonucuna ulaşılabileceğini söylemektedir (Leaman, 1992, s. 62).

İbn-i Rüşd, zamanın sayma imkanıyla irtibatlı olduğunu söylemektedir. İnsan ruhu saymaya kabiliyetlidir. Ruh kendisindeki sayma yeteneğini ancak bir öznedeyi gerçekleştirebilir çünkü ruh kendi sayma yeteneğine göre konumlanmıştır. Ruhun olmadığı bir yerde sayı ve zaman da olmaz (Sarioğlu, 2003, s. 71). İbn Sina zamanı ezeli kabul etmektedir. Zaman sabit olmayan akıp giden bir fenomendir, değişkendir, harekete bağlıdır ve yeniden var olabilmektedir. Öncesi ve sonrası; miktarı ve ölçüsü olan hareketle ifade bulmaktadır (Atay, 1974, s. 65-67). İbn-i Arabi metafiziğinde zamansızlığı kabul etmemektedir. Ona göre zaman ezeli ve ebedidir. Âlem ve varlıklar her şeyi kuşatan feleğinin içinde, ezeli ve ebedi tanrısal zamanın bir parçası olarak tecelli etmişlerdir (Özkan, 2019, s. 54).

Türk Mitolojisinde Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Metaetik Kuram'ın İnceleme Yöntemi Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Yöntemi ile İncelenmesi ve Etik Değerin Halk Felsefesindeki Yerinin Tespit Edilmesi

Çalışmamızın bu bölümünde *Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu/Olumsuz Etik Değerini* müstakil olarak ele alıp etik değerimizi, Halkbilimsel Metaetik Kuram'ın inceleme yöntemi Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Yöntemi'yle inceleyeceğiz. Çalışmamızda Türk mitolojisinde *zamanda kalıcı olmak* fikriyle özdeşik bir amacı, bir ülküyü ifade eden etik eylemlerin pekiştirildiği, mefkûre teması içeren ve çalışma evrenimiz olarak belirlediğimiz; *Ural Batur Destanı, Kızıyürkpes Destanı, Maaday Kara, Uygur Türeyiş Destanı, Şu Destanı, Ergenekon Destanı, Oğuz Kağan Destanı, Uygur Göç Destanlarında, Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu ve Olumsuz Etik Değeri* başlığı altında yer alan etik değerler, çözümleme tablomuzda, oluşumlarında bağlam görevi üstlenen geleneklere göre tasnif edilmiştir. Anlatının akışında yer aldıkları bağlama göre; zaman kavramının halk felsefesini ortaya koymamızı sağlayacak halkbilimsel anlamda halk fikirlerini, metaetikselsel anlamda önermeleri kurulmuştur. Çözümleme tablomuz şu şekildedir.

Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değerinin Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Tablosu

A) Ahlaki Gelenekler Bağlamında Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri
<p>1. Kahramanlık Göstermek ve İyilik Yapmakla Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri</p> <p>Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler:</p> <p>1.1. İnsanın zamana karşı egemenliği, kendisinden sonra kalanlarca anılmasına bağlıdır.</p> <p>1.2. İnsanın kendisinden sonra anılması ve zamanın akışında kalıcı olması yaptığı iyiliklerle mümkün olur.</p>
<p>2. Gösterdiği Kahramanlıkla Ulaşılan Olağanüstülükler Vasıtasıyla Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri</p> <p>Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler:</p> <p>2.1. Devletlerin devamlılığı öngörülü olmakla mümkündür.</p> <p>2.2. Zamana egemen olabilmek devletin devamlılığını sağlayabilmek için gelecekte yaşanabilecek olumsuzluklar göz önünde bulundurulmalı ve buna göre önlem alınmalıdır.</p>

B) Sosyal Gelenekler Bağlamında Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri
1. Bir Uruğun Koruyucusu Olup Astrolojik Yapıda Yer Alarak Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler: 1.1. Urugunu koruyan kahraman Gök Tanrı tarafından ödüllendirilir. 1.2. Urugunu koruyan kahraman gökyüzünün bir parçası hâline gelerek ebediyen zamana egemen kurar.
2. Bir Uruğun Koruyucusu Olup Yeryüzü Oluşumlarında Yer Alarak Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler: 2.1. İnsan hayatının bir sonu vardır ve ölüm kaçınılmazdır. 2.2. Ölümsüz olmanın tek yolu kahramanlık göstermek, iyilik yapmaktır ve adının yapılan bu iyiliklerle gösterilen kahramanlıklarla anılmasını sağlamaktır.
C) Dinî Gelenekler Bağlamında Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri
1. Rüyalarda Vasıtasıyla Ulaşılan Kutsanmışlıklarla Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler: 1.1. Toplumlar kendilerini ancak kendisine emanet edileni hakkıyla muhafaza edebilen kişiye emanet ederler. 1.2. Yöneticilerin görevi devletlerinin birliğini, dirliğini muhafaza etmek ve zamanda ebedi olmasını sağlamaktır.
2. Tılsımlar ile Ulaşılan Kutsanmışlıklarla Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler: 2.1. Kadim bilgiler ve gelenekler ışığında yol alan adaletli bir yönetimin uygulandığı devletler/şehirler sonsuza dek varlıklarını sürdürürler. 2.2. Devletlerin zamanın akışında kalıcı olmaları, devamlılık sağlamaları, bir tılsım gibi onu koruyacak olan sağlam temellerin üzerinde yükselebilmelerine bağlıdır.
3. Kut Bulmuş Bir Olayı Kutlamak ile Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler: 3.1. Milletlerin kolektif şuuraltlarında zamanın akışında egemen olan kutlu olaylar vardır. 3.2. Zamanın akışında egemenlik sağlamak için kutlu olayların süreklilik arz ederek anılması gerekir.
4. Gök Tanrı'ya Borcunu Ödemek ve Urugunun Zamanda Kalıcı Olmasını Sağlamak Olumlu Etik Değeri

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler:

4.1. Devletlerin zamanın akışında kalıcı olmaları, devamlılık sağlamaları ancak sağlam temellerin üzerinde yapılandırılmasıyla mümkündür. Bu temeller; adalet, yiğitlik ve ahlaktır.

4.2. İyi bir yönetici ülkesinin bağımsızlığını, uruğunun anadilinin devamlılığını ve soyunun sürmesini ön planda tutar ve nesillerin bu düsturla yetişmeleri için örnek olur.

D) Dinî Gelenekler Bağlamında Zamanda Kalıcı Olmak Olumsuz Etik Değeri

1. Uğursuzluğun Zamanda Kalıcı Olması Olumsuz Etik Değeri

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler:

1.1. Uygur halkı gelecekte aralarına girecek arabozuculara uyup bütünlüğünü bozmamalı, üzerine asit dökülerek parçalanan taşlar gibi küçük parçalara ayrılmamalıdır.

1.2. Yöneticiler kendi ülkelerinin geleceği için ülkelerine ait topraklara, mekânlara, eşyalara sahip çıkmalıdır.

Şimdi çözümlene tablomuzun maddelerini teker teker inceleyeceğiz.

A) Ahlaki Gelenekler Bağlamında Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri

1. Kahramanlık Göstermek ve İyilik Yapmakla Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri

Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Ural Batur Destanı'nda, Ural Batur'un ölümsüzlük pınarının suyundan içerek zamanda ebedi olmak isteğine karşılık yaşlı bilgenin onu uyarması.

Bağlam: "Ural Batur ölümsüzlük pınarına ulaştı. O sırada pınar başında bir ihtiyar peyda oldu ve Ural'a: "Ey yiğit evlat! Dünyada kalıcı olan ve kalanlarca anılacak olan tek şey iyiliktir. Gel sen düzeni bozma ve hayat suyundan içme!" (Gökdağ vd. 2007, s. 112)

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler:

1.1. İnsanın zamana karşı egemenliği, kendisinden sonra kalanlarca anılmasına bağlıdır.

1.2. İnsanın kendisinden sonra anılması ve zamanın akışında kalıcı olması yaptığı iyiliklerle mümkün olur.

Her mitolojik anlatının bir ilk yaratıcısı vardır. Bu ilk yaratıcı zamanla unutulur çünkü anlatının ağızdan ağıza yayılma sürecinde bünyesine birçok ekleme, bünyesinden birçok çıkarım yapılmaktadır. Bu sebeple ilk yaratıcının yarattığı şekilden çok farklı olan yeni bir hâl gelmektedir ve bu yeni hâl/hâller anlatım süreci devam ettikçe değişim ve dönüşümle devamlılığını sürdürmektedir yanı sıra bu yaratım tek bir kişinin olmayabilir, kişilerin yaratımları da olabilir. Bu anlamda yaratımların daha sonradan üzerine eklenmiş binlerce fikir ve binlerce kurguyla yol alındığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Destanların ortaya çıkış sürecinde toplumun ilgilendiren bir olayın varlığı ardından toplum içinde dillendirilen bu olayın ozanlar tarafından şiire aktarılması son olarak da bu dillendirilen, şiire aktarılan olayın yeni bir üslupla yazıya geçirilmesi olarak *oluşma*, *yayılma* ve *derleme* süreçleri vardır. İlk yaratıcı mutlak olarak bir amaç doğrultusunda yaratımını yapmıştır ve bu amaç yaratımın yayılma süreci içinde her anlatıcının mevcuda kattıklarıyla değişim dönüşüm geçirerek yeni bir şekle kavuşmuştur. Bu noktada biz, ilk

yaratıcıyı *üst akıl* olarak adlandırıyoruz. Mitolojik dönemlerin üst aklının günümüz üst aklından farklı olduğu mutlak bir gerçekliktir ve bu üst akıl yaratımlarında vermek istediği fikri olağanüstülüklerle süsleyerek yaratıma tanrısal bir yön verecek, insanların ilgisini çekecek, inanılabilirliğini arttıracak şekilde yapmıştır. Bu noktada Cocchiara atasözlerinin ilk yaratıcısı konusunda, Pitre'nin bulgularından yola çıkarak yaptığı çıkarımı şöyle özetleyebiliriz. Pitre, sonradan atasözüne dönüşen ilkel ifadenin ilk başta bireysel olduğunu, halk olarak adlandırdığımız ve doğası gereği yaratıcı olmayan kolektife ait olmadığını kabul etmiştir. Pitre; *söz bir ağızdan çıkar ve binlercesine ulaşır*, demektedir. Diğerlerinden daha yetenekli olan bireylerin, yaratıcı, mucit, başlatıcı olabileceklerini ama atasözlerinin yaratıcılarının isimleri unutulmuş olduğunu çünkü halkın atasözlerinin yaratıcısına, bilim adamlarının vecize sahiplerine yükledikleri anlamı yüklemiş olduklarını söylemektedir (2017, s. 313).

Kanaatimizce tıpkı atasözlerinin bir ilk yaratıcısı olduğu gibi mitlerin de bir ilk yaratıcısı vardır. Halk arasında diğer bireylerden daha yetenekli olan yaratıcı, mucit bireyler mitolojik anlatımların ilk şeklini belirleyen *üst akıllardır*. Bu kişi hem dinleyenlerin ilgisi çekebilmek hem de mesajlarını verebilmek kaygısıyla bir üst akıl olarak bir evren, bir hikâye, hikâye içinde yer alan kahramanlar yaratmış ve bu yaratımları yoluyla mesajlarını iletmıştır. Üst aklın yaratımında vermek istediği mesaj, iletim katmanının en alt katında yatan halk fikirleridir. Halk fikirleri bir araya gelerek halk felsefesini oluştururlar (Çobanoğlu, 2000, s. 12-14). Mitolojik anlatılara sadece olağanüstü anlatımlar olarak bakmamak bunların hepsinin birer mesaj kaygısıyla yaratıldıklarını düşünerek anlatıyı incelemek bakiş açımızı zenginleştirecektir.

Ural Batur'un ölümsüzlük pınarına ulaşması ve o anda karşısına bir ihtiyarın çıkması anlatıma tanrısal bir boyut kazandırmakta dinleyen için mesajın ikna edici olmasına katkıda bulunmaktadır. İnsanların ölümsüzlüğün peşine düşüp vakit kaybetmemeleri ve buldukları bu mekândaki mutlak olarak sonlanacak zamanlarını daha iyi işler yaparak geçirmeleri için onlara dünyada kalıcı olanın iyilik yapmak olduğunu söylemektedir. İnsanın hayatta kalma vaziyetinin fiziksel olarak mümkün olmayacağı gerçekliği insanı umutsuzluğa düşürmektedir bu sebeple Ural Batur destanında fiziksel olarak olmasa da mecazi olarak hayatta kalmanın mümkün olduğu anlatılarak bu umutsuzluğun sonlandırılması amaçlanmıştır. Destanda zamanda kalıcı olmak bağlamında halk fikirleri; insanın zamana karşı egemenliğinin, kendisinden sonra kalanlarca anılmasına bağlı olduğu ve anılabilmenin koşulunun iyilik yapmak olduğu şeklinde verilmektedir.

Türk mitolojisinde olumlu bir etik değer olarak zaman olgusu *zamanda kalıcı olmak* fikriyle özdeşik bir amacı, bir ülküyü ifade eden mefkûre temasının etik eylemlerle pekiştirilmesi bize, Platon'un zaman kuramında işaret ettiği, göksel cisimlerin hareketlerinin daha büyük bir ereğe hizmet ettiği yolundaki iddialarının aslında tarihin en eski çağlarından beri Türk mitolojisinde varlığını ve devamlılığını sürdüren düşünceler olduğunu göstermektedir. Türk mitolojisinin temellendirildiği zemin, göksel cisimlerin hareketlerinin daha büyük bir ereğe hizmet ettiği düşüncesiyle bağlantılı olup zamanda kalıcı olmak olumlu etik değeri bir mefkûre teması olarak bütün mitolojik anlatılarımızda varlığını sürdürmektedir. Destanda kullanılan kipli zamanın, *McTaggart Serisinin A serisi* olarak isimlendirilen *dinamik ve kipli zaman teorisi* ile uyum gösterdiği görülmektedir.

2. Gösterdiği Kahramanlıkla Ulaşılan Olağanüstülükler Vasıtasıyla Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri

Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksel anlamda moral olgu: Kızıykürpes Destanı'nda, Kızıykürpes'in Şeftali Meskey Ebe'nin olağanüstü güçleri vasıtasıyla zaman içinde olacakları, geleceği görmesi.

Bağlam: "Sırlı tahtada demir zırhlar giymiş, nur yüzlü, atlı bir batır görünmeye başlamış. Meskey Ebe: "Bak bu senin oğlun Barlıbay Batır'dır" (Ergun vd. 2014, s. 633-642).

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler:

2.1. Devletlerin devamlılığı öngörülü olmakla mümkündür.

2.2. Zamana egemen olabilmek devletin devamlılığını sağlayabilmek için gelecekte yaşanabilecek olumsuzluklar göz önünde bulundurulmalı ve buna göre önlem alınmalıdır.

Kızıykürpes destanında kahramanımız Kızıykürpes'e, Şeftali Meskey Ebe tarafından uruğunun geleceği gösterilmektedir. Bu destanda üst akıl olarak isimlendirdiğimiz ilk yaratıcının yeteneğince oluşturulmuş muhteşem bir sahne ile karşılaşmaktayız. Meskey Ebe'ni sırlı tahtasını günümüzün televizyon ya da bilgisayar ekranı olarak düşünebiliriz. Jules Verne'nin *Denizler Altında 20 Bin Fersahı*, *Balonla Beş Haftayı*, *Arzın Merkezi'ne Seyahati* yarattığı dönemlerde, günlük hayatımızda henüz kullanım alanımıza girmemiş denizaltı, balon, uçak vb taşıtları konu alan anlatımları, sadece hayal kurarak yapmış olduğu gibi mitolojik anlatılarda da insan aklının sonsuzluğu kendini göstermekte ve televizyon ekranı ya da bilgisayar ekranının ilk hâli olarak değerlendirebileceğimiz bir sırlı tahtayı yaratılabilmektedir, nitekim tarihi süreç içinde bu yaratımların hepsi gerçek olmuştur. Her ne kadar balon *Michael Faraday*, denizaltı *Cornelius Van Drebbel* tarafından 1800'lerde icat edilmiş olsa da bu araçların günlük hayata katılabilmesi, bu araçlarla yolculuk yapılabilmesi, Verne'nin 1860'larda yayınladığı kitaplarından yaklaşık bir asır sonra 1930'larda gerçekleşebilmiştir. İşte bu tip icatların ilk hâli olarak değerlendirebileceğimiz ve anlatımlarda olağanüstülükler olarak adlandırabileceğimiz bu yaratımların altında halk fikirleri ve bu halk fikirlerinin birleşmesiyle oluşan bir halk felsefesi vardır.

Olağanüstülükleri bir anlamda *zorunlu olağanüstülükler* olarak alabiliriz. Üst akıl, devletlerin devamlılığı için gerekli olan öngörüye sahiptir ve zamana egemen olmak devletin devamlılığını sağlamak için gelecekte yaşanabilecek olumsuzlukları göz önünde bulundurmakta ve buna göre önlem alınması gerekliliğini duymaktadır. Bu sebeple vermek istediği mesajları bu öngörüyle dile getirebilecek o dönem için olağanüstü kategorisinde yer alan bir alet, bir araç, bir vasıta yaratarak aktarımını yapmaktadır. Daha önce de değinmiş olduğumuz gibi üst akıl olarak isimlendirdiğimiz ilk yaratıcının ardından her anlatımda, anlatıcılar tarafından mevcut metne eklemeler ya da mevcut metinden çıkarımlar olması kaçınılmazdır fakat mitolojik anlatılarda her zaman halk felsefesini oluşturacak bir *ilk halk fikrinin* varlığı ve sürekli tekrarı söz konusudur. Üst akıl, yaratıcılığını göstermek eğilimi ve anlatımı çekici kılmak amacıyla olağanüstülüklerle yanı sıra tanrısal öğelerle yaratımını zenginleştirmektedir.

Meskey Ebe'nin Kızıykürpes'e sırlı tahta üzerinden gelecekteki yedi uruğunu, uruklarının birbirleriyle savaşını, Ak Han olarak isimlendirilen Rus çarının ülkesinin sınırlarını genişleteceğini, çara ve çariçenin ordularına yenilen uruklarını göstermesi, gerçekte öngörülerin dile getirilmesidir. Destanın anlatılageldiği çok uzun dönem içinde yaşananların da destana aktarılmış olmasının kuvvetle muhtemel olduğu gerçeğinden yola çıkarak ilk yaratım ile geçen zamanla birlikte bu yaratıma eklenenler sonucunda Türk mitolojisinde ileriye doğru hareket kabiliyetine sahip fakat aynı zamanda geride kalan yaşanmışlıkların da yeri geldikçe hatırlandığı, güncellendiği bir zaman algısının mevcudiyetinden bahsedebiliriz. Yine zamanda kalıcı olmak, hakimiyet kurmak, devletin devamlılığını sağlamak, nesillerini bu farkındalıkla yetiştirmek bir mefkûre teması olarak Kızıykürpes destanında da kendini göstermektedir.

Destandaki bu zaman algısı Augustinus'un *Geçmiştekilere ilişkin şimdiki zaman, Şimdikilere ilişkin şimdiki zaman ve Gelecektekilere ilişkin şimdiki zaman* olarak üçe ayırdığı ve geçmiştekilere ilişkin şimdiki zamana *bellek*, şimdikilere ilişkin şimdiki zamana *sezgi*, gelecektekilere ilişkin şimdiki zamana ise *beklenti* adını verdiği zaman algısıyla uyum göstermektedir. Meskey Ebe, geçmişten bahsederek toplumsal *belleği*, şimdiki zamana işaret ederek *sezgiyi* ve geleceğe ilişkin zamanı sırlı tahtada göstererek de *beklenti*yi örneklemiştir. Destanda kullanılan kipli zamanın, *McTaggart Serisinin A serisi* olarak isimlendirilen *dinamik ve kipli zaman teorisi* ile uyum gösterdiği görülmektedir.

B) Sosyal Gelenekler Bağlamında Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri

1. Bir Uruğun Koruyucusu Olup Astrolojik Yapıda Yer Alarak Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri

Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu olarak: Maaday Kara Destanı'nda, Maaday Kara'nın uruğunu ebedi kılarak halkını sonsuza dek korumak için gökyüzünde yıldız olması.

Bağlam: "Aylı güneşli Altay'da barış ve huzur içinde yaşayın, dedi. Çoluk çocuğu doyurup, mutlu bir şekilde yaşayın, dedi. Ben gökyüzüne çıkacağım, halkıma oradan göz kulak olacağım" (Bekki, 2007, s. 564-565).

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeleri:

1.3. Uruğunu koruyan kahraman Gök Tanrı tarafından ödüllendirilir.

1.4. Uruğunu koruyan kahraman gökyüzünün bir parçası hâline gelerek ebediyen zamana egemen kurar.

Zaman olgusunun insan bilincindeki açılımında ilkel insan ile modern insan arasında farklılık olduğu görülmektedir. Özkul Çobanoğlu'nun, Mircae Eliade'nin sözlü edebiyat türlerini içine alacak şekilde benzer bir kullanım yaptığı *mit bilinci* ve *tarih bilinci* kavramları hakkındaki düşüncelerini şöyle özetlemek mümkündür. Günümüz insanından farklı olarak, arkaik insanın yaşadığı zamanı adlandırabilecek tarihsel olay sıralamasıyla oluşturduğu bir kronoloji, bir tarih bilinci yoktur. Yaşadığımız çağın modern insanı, geçmişten bu güne kadar gelen tarihi olayları bildiği için kendini belli bir zaman ve mekân içinde konumlandırabilir. Modern insanın tarih bilincinde yer alan dün, bugün ve yarın kavramlarının açılımı arkaik insanda *sonsuz bir şimdiki zaman* hâlini alır. Arkaik insanda zaman kavramı sadece geniş zamandır. İlkel insanın zaman bilinci, ritüellere bağlı bir yaşam biçimini beraberinde getirmiştir (2001, s. 13).

Maaday Kara destanında üç zaman algısını bir arada görmekteyiz. Kahramanın bir gök cismi olarak gökyüzünde yer alması, Aristoteles'in harekete bağlı *döngüsel zamanı* ve *sonsuz bir şimdiki zamanı*; kahramanın uruğunu koruyacak sonsuz zamana ulaşan etik eylemi ise *metafizik zamanı*; işaret etmektedir. Metafizik zaman; insandan bağımsız var olan, tanrının insan için oluşturduğu, değiştirilemeyen nesnel ve mutlak olan zaman olarak Newton'un zaman anlayışına uyum göstermekte ve halk felsefesinde yer almaktadır.

Destanda aktarılmak istenen halk fikirleri; uruğunu koruyan kahramanın Gök Tanrı tarafından ödüllendirileceği ve gökyüzünün bir parçası hâline gelerek ebedi zamana egemenlik kuracağı mesajıyla verilmektedir. Yeni nesillere örnekleme yapabilecekleri, özenebilecekleri bir kahraman prototipi vermek amacı ve bu yolla hem uruğun sonsuza dek korunacağı hem de kahramanın sonsuza dek zamana egemen olacağı, unutulmayacağı, yok olmayacağı fikri aşılarmaya çalışılmakta *Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri* bağlamında mefkûre teması işlenmektedir. Destanda kullanılan kipli zamanın, *McTaggart Serisinin A serisi* olarak isimlendirilen *dinamik ve kipli zaman teorisi* ile uyum gösterdiği görülmektedir.

2. Bir Uruğun Koruyucusu Olup Yeryüzü Oluşumlarında Yer Alarak Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri

Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Ural Batur Destanı'nda, Ural Batur'un oğullarının uruklarının devamlılığını sağlamak için yeryüzünde dört nehir oluşturmaları, uruklarının bu dört nehre Ural Batur'un oğullarının isimlerini vermeleri.

Bağlam: "Babalarıyla birlikte öldürüp cesetlerinden dağ yaptıkları devlerin vücutlarından oluşmuş dağları teker teker kesip dört tane ırmak akıttılar. Bunun üzerine halk bu ırmaklara bu dört yiğidin adını verdi: Yayık, Nögüş, İzil ve Hakmar" (Gökdağ vd. 2007, s. 113).

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler:

1.1. İnsan hayatının bir sonu vardır ve ölüm kaçınılmazdır.

1.2. Ölümsüz olmanın tek yolu kahramanlık göstermek, iyilik yapmaktır ve adının yapılan bu iyiliklerle gösterilen kahramanlıklarla anılmasını sağlamaktır.

Bergson zamanı, sonsuz bir akış, yaratıcı bir tekâmül olarak düşünmüş ve zamanı saatle sınırlandıran deterministlere ve pozitivistlere karşı çıkmıştır. Bu sınırlandırmanın ruhu ve bilinci de sınırlandırdığını iddia ederek *süre kavramına* dikkati çekmiştir. *Süre* mekânı da kapsayan içsel bir zamandır. İçsel zaman parçalanamaz bir bütündür, ardışıktır, dinamik, her zaman yenilikler yaratmaya hazırdır, geçmişi kapsayarak geleceğe yönelmiştir, işte bütün bunlar bireyin tasavvur zenginliğini ortaya çıkarır.

Türk edebiyatında hem eser ismi hem de bir olgu olarak zamanın ele alındığı en önemli romanlardan Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*nde, Bergson'un *süre kavramıyla* uyum gösteren bir bakış açısı görmekteyiz. Tanpınar bu eserinde gözlemlenebilen ve ölçülebilen bir zaman algısına yer verirken *Ne İçindeyim Zamanın* isimli şiirinde *Ne içindeyim zamanın, ne de dışında/yekpare geniş bir anın parçalanmaz akışında* mısralarında belirttiği gibi Bergson'un *süre kavramına* ilişkin sürekli akıp giden, parçalanamaz, öznel/içsel bir zaman anlayışına vurgu yapmıştır (Koroğlu, 1997, s. 202).

Bu noktada Ural Batur destanının, parçalanamaz bir bütün, ardışık, dinamik, her zaman yenilikler yaratmaya hazır, geçmişi kapsayarak geleceğe yönelen içsel zaman olarak tanımladığı *süreyle* uyum gösterdiğini ve Tanpınar'ın mısrasıyla dikkat çektiği yekpare ve parçalanmaz anın dile getirilişini çağrıştırdığını söyleyebiliriz. Ural Batur destanında insan hayatının bir sonu olması ve ölüm kaçınılmazlığı noktasında halk fikirleri; ölümsüz olmanın tek yolunun iyilik yapmak için kahramanlık göstermek ve yapılan bu iyiliklerle gösterilen kahramanlıklarla adının anılmasını sağlamak olarak verilmiştir. Ural'ın dört yiğit oğlu *Yayık, Nögüş, İzil ve Hakmarın* isimleri yeryüzündeki dört nehre verilmiş ve bu kahramanlar iyilikleriyle zamanda egemenlik kurmuşlardır. Destanda kullanılan kipli zamanın, *McTaggart Serisinin A serisi* olarak isimlendirilen *dinamik ve kipli zaman teorisi* ile uyum gösterdiği görülmektedir.

C) Dinî Gelenekler Bağlamında Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri

1. Rüya Vasıtasıyla Ulaşılan Kutsanmışlıklarla Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri

Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Uygur Türeyiş Destanı'nda, Böğü Kağan ve vezirinin aynı gece aynı rüyayı görmeleri ve gelecekte neler olacağı bilgisine vakıf olmaları.

Bağlam: "İhtiyar ona yaklaşmış, çam kozalağı büyüklüğünde bir yeşim taşı vererek şöyle demiş: "Eğer sen bu taşı muhafaza edebilirsen dünyanın dört köşesi hep senin buyruğun altına toplanacaktır!" (Öztürk, 2000, s. 260-263)

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler:

1.1. Toplumlar kendilerini ancak kendisine emanet edileni hakkıyla muhafaza edebilen kişiye emanet ederler.

1.2. Yöneticilerin görevi devletlerinin birliğini, dirliğini muhafaza etmek ve zamanda ebedi olmasını sağlamaktır.

Rüyalar mitolojik anlatımlarda sıkça görülen bir motiftir. Uygur Türeyiş destanında Böğü Kağan bir rüya görmektedir. Bu rüya, mesaj içeren bir rüyadır. Rüyalar üzerine çalışmalar yapan Jung'un rüya teorisi üç anahtar kavram üzerine yapılmıştır. Bunlar; *Kişisel Bilinçdışı*, *Kolektif Bilinçdışı* ve *Arketiptir*. *Kişisel Bilinçdışı*; kişiye özgüdür ve bilince hiç ulaşmamış ya da ulaştıktan sonra bastırılmış tecrübeleri içerir. Jung bilinçdışını, günümüzde new age dinlerde tanımlanan aksine zihinsel atıkların toplandığı bir yer değil, bilincin yaratıcı kaynağı olarak tanımlar. *Kişisel bilinçdışı* kaynaklı rüyalar bireyin özel yaşantısıyla ilgili rüyalarlardır. *Kolektif Bilinçdışı*; Jung evrimin insanın ruhsal yapısını da etkilediğini savunmaktadır. Bu nedenle birey, tüm insanlığın yaşadığı evrim bilgilerini/genlerini taşır, bu bilgilere haizdir ve bunlarla yakından ilgilidir. *Kişisel deneyimlere dayanmayan, bilinç düzeyine çıkmamış, evrimsel bir özellik taşıyarak atalardan bize miras kalan ve bu yolla aktarılan birikimlere kolektif bilinçdışı* adını vermektedir. *Arketip* ise zihinsel prototiptir, bilinçdışına ait imgelerdir. Jung arketiplerin evrensel olduğunu iddia eder. *Kahraman, bilge ihtiyar, doğum, ölüm, ay, güneş, rüzgâr, anne, daire, yüzük, silah, ırmak* bunlardan bazılarıdır. Arketipler insanın doğasına dönmesinde köprü görevi görürler. Jung arketiplerin rüyalarda sembollere dönüştüğünü söylemektedir (Çetin, 2010, s. 255-256).

Jung'un bu tasnifiyle Böğü Kağan'ın rüyasını yorumlayalım. Bu rüyada kahraman arketipi Böğü Kağan'ın kendisidir. Böğü Kağan'ın rüyasında gördüğü beyazlar giymiş ihtiyar ise bir diğer arketip olan *bilge ihtiyar* ifade etmektedir. İhtiyarın Böğü Kağan'a verdiği *yeşim taşı* onun halkıdır. Yeşim taşı, Böğü Kağan'a emanet edilmektedir. Bu bir etik eylemdir. Yeşim taşının Böğü Kağan'a emanet edilmesi etik eylemi, Böğü Kağan'ın iktidarını temsil etmektedir. İktidarı sağlamak ancak yeşim taşını diğer bir söyleyişle halkını koruyabilmekle, kendisine emanet edileni hakkıyla muhafaza etmekte mümkündür. Nitekim buradaki halk fikri; toplumların kendilerini, ancak kendisine emanet edileni hakkıyla muhafaza edebilen kişiye emanet ettikleridir.

İkinci halk fikrimiz; Böğü Kağan'ın veziri de aynı gecede aynı rüyayı görmüş olması noktasında; yöneticilerin devletlerinin birliğini, dirliğini muhafaza etmek ve zamanda ebedi olmak için kendisiyle aynı hedefleri paylaşan yardımcılara gereksinimi olduğudur. Böğü Kağan, kendisine atalarından aktarılan kahraman arketipi çerçevesinde yapılmış bir kolektif bilinçdışı rüyası görmüştür. Bu rüya, zamanda kalıcı olmanın yolunu belirlemektedir ve Böğü Kağan'a mesaj vermektedir. Buradaki zaman anlayışı, İbni Sina'nın sabit olmayan akıp giden, değişken, harekete bağlı ve yeniden var olabilen bir fenomen olarak tanımladığı zaman olgusuyla uyum göstermektedir. İbni Sina'nın öncesi ve sonrası; miktarı ve ölçüsü olan hareketle ifade bulan zaman anlayışı çerçevesinde, Böğü Kağan'ın öncesi ve sonrası; miktarı ve ölçüsü belirlenmiş olarak rüyasında kendisine sunulan zamana, hareketleriyle ifade kazandırması gerekmektedir. Destanda kullanılan kipli zamanın, *McTaggart Serisinin A serisi* olarak isimlendirilen *dinamik ve kipli zaman teorisi* ile uyum gösterdiği görülmektedir.

2. Tılsımlar ile Ulaşılan Kutsanmışlıklarla Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri

Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Şu Destanı'nda, Hakan Şu'nun Balasagun şehrini ebedi kılmak için tılsım yaptırması.

Bağlam: "Oraya bir tılsım bağlanmasını emretti. Bugün bile leylekler bu şehrin karşısına kadar gelir fakat şehrin ötesine geçemezler. O tılsım o günden bugüne kadar bozulmamış, kalmıştır" (Ercilasun, 1987, s. 26-27).

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetikselsel anlamda önermeler:

1.3. Kadim bilgiler ve gelenekler ışığında yol alan adaletli bir yönetimin uygulandığı devletler/şehirler sonsuza dek varlıklarını sürdürürler.

1.4. Devletlerin zamanın akışında kalıcı olmaları, devamlılık sağlamaları, bir tılsım gibi onu koruyacak olan sağlam temellerin üzerinde yükselebilmelerine bağlıdır.

Mitolojik anlatılarda insanların kötülükle mücadelede doğüstü güçlerden yardım almak, bir yönüyle kutsanmışlığa ulaşabilmek amacıyla inançlarına paralel olarak tılsımlardan, muskallardan, büyü ritüellerinden faydalanarak tanrıdan/tanrılardan yardım istemek gibi metafizik yollara başvurulduğu görülmektedir. Malinowski büyü bilgisinin tılsım bilgisi anlamına geldiğini, büyüün merkezini oluşturan en önemli ögesinin tılsım olduğunu söylemekte ve büyüü olayların çözümlenmesinde etkili olmak amacıyla husule getirilen tılsımın içinde bulunan güç olarak nitelendirmekte, bu büyüü formülün, büyü eyleminin çekirdeğini oluşturduğunu dile getirmektedir (1990, s. 63).

Hakan Şu'nun kurduğu ve kendi adını verdiği Şu şehrine yaptırdığı tılsım, zamanda kalıcı olmak halk fikrini içinde barındıran büyüün merkezini oluşturmaktadır. Zamanda kalıcı olmak halk fikri, büyü eyleminin çekirdeğini oluşturmakta tılsım ise bu gücün nesnel olarak dışavurumunu sağlamaktadır.

Büyü olgusu her zaman içinde bir öykü barındırmaktadır. Bu öykü vasıtasıyla var oluşunu temellendirmektedir. Öykü; büyüün hangi sebeple ve neye karşı; ne zaman ve nerede yapıldığı gibi belli başlı soruların cevaplarını vermektedir. Yanı sıra yapıldıktan sonra büyüün kime mal olduğunu sorusu da cevaplanan sorular arasındadır. Bu aitlik bazen bir yerel grup olabildiği gibi yerine göre bir aile, bir klan da olabilmektedir. Fakat bu öykünün büyüün doğuş öyküsü olduğunu söylenemez. Burada en önemli nokta tılsımların, ayınların ve hükmettiklerin nesnelere aynı yaşta olmalarıdır. Nesneyle nesnenin büyüü arasında temel bir bağ bulunduğu düşüncesi mevcuttur (Malinowski, 1990, s. 64).

Şu Destanı'nda öncelikle Hakan Şu'nun yaptırdığı tılsımın var oluşunu temellendiren öyküsünü dinlemekteyiz. Zamanda kalıcı olmak halk fikrini içinde barındıran büyüün tılsım hâline getirilmesi, ne zaman, nerede insan tasarrufuna geçtiği ve Şu halkına nasıl mal olduğu anlatılmaktadır. Anlatının zihin kayıtlarında tılsımın, tılsım olarak hükmettiği Şu şehriyle aynı yaşta oldukları, tılsımın büyüü ile aralarında temel bir bağ bulunduğu düşüncesi *Bugün bile leylekler bu şehrin karşısına kadar gelir fakat şehrin ötesine geçemezler. O tılsım o günden bugüne kadar bozulmamış, kalmıştır* cümlelerinde açıkça ifade edilmektedir. Kadim bilgiler ve gelenekler ışığında yol alan adaletli bir yönetimin uygulandığı devletler/şehirler sonsuza dek varlıklarını sürdürürler ile devletlerin zamanın akışında kalıcı olmaları, devamlılık sağlamaları bir tılsım gibi onu koruyacak olan sağlam temellerin üzerinde yükselebilmelerine bağlıdır halk fikirleri, Hakan Şu'nun yaptırdığı tılsım ile nesnelleşmiş ve bu tılsımla vücut bulmuştur. *Tılsımın* burada mecazi olarak işaret ettiği, sağlam temeller üzerine oturan devlet fikridir. Ancak böyle bir devlet ve bu fikri uygulayan bir hükümdar zamanda kalıcı olabilir.

Bu noktada Hakan Şu'nun zamanda kalıcı olmak etik değerinin; İbni Sina'nın sabit olmayan akıp giden, değişken, harekete bağlı ve yeniden var olabilen bir fenomen olarak tanımladığı zaman olgusuyla uyum gösterdiği görülmektedir. İbni Sina'nın öncesi ve sonrası; miktarı ve ölçüsü olan hareketle ifade bulan zaman anlayışı çerçevesinde, Hakan Şu, sağlam temeller üzerine oturan devlet fikrini uygulayacak ve zamanda kalıcı olmayı gerçekleştirebilecek bir hükümdar olarak zamanda kalıcı olmak halk fikrini içinde barındıran büyüü tılsım hâline getirmiştir. Destanda kullanılan kipli zamanın, *McTaggart Serisinin A serisi* olarak isimlendirilen *dinamik ve kipli zaman teorisi* ile uyum gösterdiği görülmektedir.

3. Kut Bulmuş Bir Olayı Kutlamak ile Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu Etik Değeri

Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetiksel anlamda moral olgu: Ergenekon Destanı'nda, Türklerin Ergenekon'dan çıkışlarını bayram ilan etmeleri ve bayramlarını ebedi olarak kutlamaları.

Bağlam: "Yol açılmıştı, o ayı, o günü, o saati bellediler. Hâlâ bu günü getiren her yıl Türkelinde anılır. Şöyle ki her obada yaşlı kişi bir demir parçasını ateşte kızdırır, örsün üzerine kor, çekiçle vurur, oyun oynarlar, kımız içerler" (Öztürk, 2000, s. 245).

Halkbilimsel anlamda halk fikirleri, metaetiksel anlamda önermeler:

3.1. Milletlerin kolektif şuuraltlarında zamanın akışında egemen olan kutlu olaylar vardır.

3.2. Zamanın akışında egemenlik sağlamak için kutlu olayların süreklilik arz ederek anılması gerekir.

Tarihte, en eski bayramlardan biri olarak 21 Mart tarihinde kutlanan *Nevruz*u görmekteyiz. Nevruz; bahara erişme, yılbaşı ve Ergenekon'dan çıkış bayramı olarak Türklerin yaşadığı bölgelerde asırlardır kutlanmaktadır.

Türk mitolojisinde zamanda kalıcı olmak etik değeri kapsamında görülen döngüsel zamandır. Bu döngüsel zaman içinde zamanın bir parçası olan insan hükümdarlar/krallar değil, bizzat zamana hükmeden tanrı-hükümdarlar/tanrı krallar veya tanrı-oğlu hükümdarlar bulunmaktadır. Söz konusu hükümdarların tahta çıkışı, doğanın yenilendiği, baharın geldiği nevrüzde diğer söyleyişle *yeni günde* gerçekleşmektedir. Bu noktada tarih de doğa gibi sürekli olarak bir yenilenme içinde, her zaman bir *yeniden doğuşun* bir *yeniden yaratılışın* tekrarı içinde var olmaktadır (Enveri, 2019, s. 300).

Bu noktada Ergenekon destanında demir dağın eritildiği, çıkış yolunun açıldığı o ayın, o günün, o saatin belirlenmesi ve günümüzde de bu günü getiren her yılda Türkelinde, her obada yaşlı bir kişinin demir parçasını ateşte kızdırıp, örsün üzerine koyarak çekiçle vurması yanı sıra oyunlar oynanıp kızımlar içilerek bu özel günün bir bayram olarak kutlanıp anılması, *Zindandan çıkıp da ata yurduna geldiğimiz gün, bu ışıklı gündü* denilmesi, Platon'un zamanı; sonsuzluğun bir resmi ya da gölgesi olarak algılayan, evrendeki düzen içinde, gökyüzü hareketlerine bağlı olarak belli ölçüleri ifade eden sayılara göre ilerleyen hareketli bir varlık, sonsuzluğun birliği içinde bütünlüğünü koruyan ve varlığını devam ettiren bir bütünlük tanımı kapsamında yapılandırıldığı zaman anlayışıyla uyum göstermektedir. Destanda kullanılan kipli zamanın, *McTaggart Serisinin A serisi* olarak isimlendirilen *dinamik ve kipli zaman teorisi* ile uyum gösterdiği görülmektedir.

4. Gök Tanrı'ya Borcunu Ödemek ve Urununun Zamanda Kalıcı Olmasını Sağlamak Olumlu Etik Değeri

Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz Kağan'ın kendisine sunulan zamanı iyi değerlendirdiğini ifade ederek Gök Tanrı'ya borcunu ödediğini dile getirmesi.

Bağlam: "Ey Oğullarım! Ben çok yaşadım, çok savaşlar gördüm. Yay ile çok oklar attım. Atla çok yolculuk yaptım. Düşmanlarımı ağlattım. Dostlarımı güldürdüm. Gök Tanrı'ya borcumu ödedim. Sizlere de yurdumu veriyorum. Bu yurdun kıymetini bilin aranızda birlik olun, düşmana fırsat vermeyin" (Gökdağ vd. 2007, s. 58-59).

Halkbilimsel Anlamda Halk Fikirleri/Metaetikselsel Anlamda Önermeler:

4.1. Devletlerin zamanın akışında kalıcı olmaları, devamlılık sağlamaları ancak sağlam temellerin üzerinde yapılandırılmasıyla mümkündür. Bu temeller; adalet, yiğitlik ve ahlaklıdır.

4.2. İyi bir yönetici ülkesinin bağımsızlığını, uruğunun anadilinin devamlılığını ve soyunun sürmesini ön planda tutar ve nesillerin bu düsturla yetişmeleri için örnek olur.

Oğuz Kağan destanında ve Kızıyürpes destanında yaşananlardan yola çıkarak geleceği tahmin etme söz konusudur bu fikirler de Augustinus'un belleğimizdeki varlığıyla şimdiki zamanı anlamlandırdığımız ve bu sayede geleceğe ilişkin öngörülerde bulunabildiğimiz iddiasıyla ilişkilendirebiliriz. Mitolojik anlatılara sadece olağanüstü anlatımlar olarak bakmadan bunların hepsinin birer mesaj kaygısıyla yaratıldıklarını düşünerek ulaşacağımız zengin bakış açısıyla Gök Tanrı'ya borcunu ödeyen Oğuz Kağan'ın halkına birliğini ve dirliğini bozmaması için yasanın her şeyin üstünde tutulması gerektiğini söylemesi, iline, diline, beline sahip ol çağrısı yapması, zamanda kalıcı olmak etik değerinin bir mefkûre olarak Türk toplumunun halk felsefesinde yer aldığının göstergesidir.

Oğuz Kağan'ın uruğuna adalet, yiğitlik ve ahlak üzerine temellendirdikleri bir etik felsefesi doğrultusunda yapılandıkları devletlerinin zamanda kalıcı olacağı, ezeli ve ebedi olacağı yönündeki fikri ise İbn Arabi'nin metafiziğiyle uyum göstermektedir. İbn Arabi'nin ezeli ve ebedi olan zaman diğer bir söyleyişle zamansızlık düşüncesi ve âlem ile varlıkların her şeyi kuşatan feleğinin içinde, ezeli ve ebedi olan tanrısal zamanın bir parçası hâlinde tecelli etmiş olmaları Oğuz Kağan'ın bakış açısında kabul görmektedir. Türk uruğu, ülkesinin bağımsızlığını, uruğunun anadilinin devamlılığını ve soyunun sürmesini ön planda tutan, nesillerin bu düsturla yetişmeleri için örnek olan yöneticileri sayesinde tanrısal zamanın bir parçası hâlinde devamlılıklarını sürdüreceklerdir. Destanda kullanılan kipli zamanın, *McTaggart Serisinin A serisi* olarak isimlendirilen *dinamik ve kipli zaman teorisi* ile uyum gösterdiği görülmektedir.

D) Dinî Gelenekler Bağlamında Uğursuzluğun Zamanda Kalıcı Olması Olumsuz Etik Değeri

Halkbilimsel anlamda etik eylem/metaetikselsel anlamda moral olgu: Uygur Göç Destanı'nda, Uygurların *İyi Talih Taşlarını* Çinlilere verdikten sonra başlarına gelen felaketlerden kurtulamamaları.

Bağlam: "Çinliler Uygurların "İyi Talih" dağının taşlarını alıp Çin'e götürmek için Tigin ile anlaşılardı. Taşlar çok büyüktü bu yüzden önce taşları yaktılar sonra geriye kalan parçaların üzerine asit döküp hepsini daha küçük parçalara ayırdılar ve bu parçaların tamamını Çin'e götürdüler" (Sakaoğlu vd. 2002, s. 217).

Halkbilimsel Anlamda Halk Fikirleri/Metaetikselsel Anlamda Önermeler:

1.1. Uygur halkı gelecekte aralarına girecek arabozuculara uyup bütünlüğünü bozmamalı, üzerine asit dökülerek parçalanan taşlar gibi küçük parçalara ayrılmamalıdır.

1.2. Yöneticiler kendi ülkelerinin geleceği için ülkelere ait topraklara, mekânlara, eşyalara sahip çıkmalıdır.

İnsanlık tarihinin en eski dönemleri itibariyle yeryüzündeki bazı objelerin büyüğü/tılsımlı olduğuna dair bir inancın mevcudiyeti birçok mitolojik anlatıda görülmektedir.

Eski çağlardan beri renk, şekil ve yapı yönüyle insanların ilgisini çeken bazı nesnelere özellikle taş, boynuz ya da bazı bitkilerin onu bulan insanın başına gelen olumlu olaylarla bir bağlantısı olduğu düşünülmüş ve bu nesnelere tılsımlı olduğuna hükmedilmiştir. Tılsımlı nesnelere sahip olduğu güçler vasıtasıyla kötülükleri önlediği, insanlara şans getirdiğine inanılmıştır (Kaçar, 2019, s. 71).

Uygur Göç destanında metnin görünen yapısında *İyi Talih Taşları* adı verilen taşlar için bu yönlü bir inancın varlığı söz konusudur fakat görünen yapının altında yatan halk fikirlerine baktığımızda benzetme yoluyla Uygur halkına uyarılar yapan halk felsefesinin varlığını görmekteyiz. Bu fikirlerden birincisi; Uygur halkının gelecekte aralarına girecek arabozuculara uyup bütünlüğünü bozmaması ve üzerine asit dökülerek parçalanan taşlar gibi küçük parçalara ayrılmamasıdır. İkinci halk fikri ise; yöneticilerin kendi ülkelerinin geleceği için ülkelere ait topraklara, mekânlara, eşyalara sahip çıkmalarıdır. Burada *zamanda kalıcı olmak olumlu etik değerinin zamanda kalıcı olamamak olumsuz etik değerine dönüştüğünü* görmekteyiz. Uygur halkı bir hata yapmış ve birliği, dirliği bozulmuştur. Bir toparlanma evresi yaşaması kaçınılmazdır, işte bu evrede ona geçmiş hatırlatacak ve aynı hataya bir daha düşmesini engelleyecek bir uyarıya, uyarının içinde yer alan halk fikirlerine ve bu halk fikirlerinin birleşmesiyle meydana gelen halk felsefesine ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacın gerekliliği doğrultusunda, üst akılın zihninden taşan halk felsefesinin mitolojik anlatıya taşındığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Uygur Göç destanında Kızıykürpes destanı gibi yaşananlardan yola çıkarak geleceği tahmin etme söz konusudur aralarındaki fark Uygur Göç destanı zamanda kalıcı olmak etik değerini uğursuzluğun devamlılığı şeklinde olumsuz bir etik değer olarak ele almıştır. Olumlu etik değerler gibi bu olumsuz etik değeri de Augustinus'un belleğimizdeki varlığıyla şimdiki zamanı anlamlandırdığımız ve bu sayede geleceğe ilişkin öngörülerde bulunabildiğimiz iddiasıyla ilişkilendirebiliriz. Destanda kullanılan kipli zamanın, *McTaggart Serisinin A serisi* olarak isimlendirilen *dinamik ve kipli zaman teorisi* ile uyum gösterdiği görülmektedir.

Yaptığımız inceleme neticesinde *Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu/Olumsuz Etik Değeri'nin Halkbilimsel Temellendirme Tablosunda* yer alan etik eylemlerdeki, halkbilimsel anlamda halk fikirleri ile metaetikselsel anlamda önermeler doğrultusunda ulaştığımız halk felsefesi şu şekildedir:

Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu/Olumsuz Etik Değeri'nin Halk felsefesi (dünya görüşü): Türk halk felsefesinde zamanda kalıcı olmak olumlu/olumsuz etik değerine hem bireysel anlamda hem de toplumsal anlamda bakalım. Bireysel olarak; kişinin zamanda kalıcı olabilmesi için kahramanlık ve yiğitlik göstererek, fedakârlık yaparak, uruğunu koruyarak, uruğunun bir beladan kurtulmasını sağlayarak iyilik yapması gerektiğini ve ancak bu yolla gerek gökyüzünde bir yıldız olarak gerek yeryüzünde bir ırmak olarak Gök Tanrı tarafından ödüllendirileceği, ancak bu yolla kendisinden sonra geride kalanlarca anılmasının mümkün olacağı esasları üzerine yapılandırılmış bir halk felsefesinin varlığı görülmektedir.

Toplumsal olarak; zamanda kalıcı olmanın ancak kadim bilgiler ve gelenekler ışığında yol alan adalet, yiğitlik, ahlak etik değerleri üzerine temellendirilmiş ve bir tılsım gibi onları koruyacak olan bu sağlam temeller üzerinde yükselmekle mümkün olduğu görülmektedir. Toplumların kendilerini, kendisine emanet edileni hakkıyla muhafaza eden yöneticiye emanet ettikleri, iyi bir yöneticinin ülkesinin bağımsızlığını, urununun anadilinin devamlılığını ve soyunun sürmesini ön planda tutması ve nesillerin bu düsturla yetişmeleri için örnek olması gerektiği yolundaki halk fikirleriyle ulaşılan bir halk felsefesinin varlığına işaret edilmektedir. Yöneticilerin görevinin devletlerinin birliğini, dirliğini muhafaza etmek ve zamanda ebedi olmasını sağlamak olduğu, milletlerin kolektif şuuraltlarında zamanın akışında egemen olan kutlu olayların süreklilik arz ederek kutlanması, anılması gerektiği bir uyarı mahiyetinde özellikle belirtilmektedir. Yöneticilerin uruklarının geleceği için ülke topraklarına, mekânlara, eşyalara sahip çıkmalarının kaçınılmaz olduğu, milletlerin arabozuculara uyup bütünlüğünü bozmamayı, üzerine asit dökülerek parçalanmış taşlar gibi küçük parçalara ayrılmamayı düstur edinmeleri gerektiği esasları üzerine yapılandırılmış köklü bir halk felsefesinin varlığı görülmektedir.

Bulgular

Halkbilimsel Metaetik Kuram ve kuramın inceleme yöntemi Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Yöntemi ile Türk mitolojisinde bir etik değer olarak zaman olgusu üzerine yaptığımız çalışma sonucunda bulgularımız şu şekildedir.

Batı felsefesi tarihinde zaman üzerine düşüncelerin, fizik disiplininin bulgularıyla farklılık kaydettiği ve İslam filozoflarının da bu bulgular doğrultusunda farklı düşünceler ürettikleri, Aristo, Newton ve Einstein fiziği dönemi olarak üç farklı fizik anlayışına göre geliştirilmiş bir zaman algısının varlığının söz konusu olduğu görülmüştür. Bu üç farklı yaklaşımın ana sebebinin, tarih çağları içinde değişim gösteren evren tasarımı olduğu ve filozofların bu tasarımlara göre zamanı öznel ve nesnel olarak iki farklı açıdan değerlendirdikleri tespit edilmiştir.

Türk halk felsefesinde zaman olgusunun olumlu/olumsuz bir etik değer olarak ifade bulunduğu ve hem mitolojik anlatılara konu edildiği hem de Türk dilinde atasözü ve deyimlerde vücut bularak pekiştirildiği görülmektedir. Bu anlamda, *ahlaki gelenekler* bağlamında olumlu bir etik değer olarak *Zamanı iyi değerlendirmek ve öngörülü olmak olumlu etik değeri* ve olumsuz bir etik değer olarak *Geç kalmak olumsuz etik değerinin* örneklendiğini; *Sosyal gelenekler* bağlamında olumlu bir etik değer olarak *Mal sahibi olmanın emeğe, emeğin ise zamana bağlı olduğu olumlu etik değeri* ve *Zaman olgusunun estetik söyleme önem verilerek dile getirilmesi olumlu etik değerinin* örneklendiği; *Dinî gelenekler* bağlamında da *Mutlak zaman anlayışı olumlu etik değerinin* etik eylemlerle pekiştirilerek örneklendiği tespit edilmiştir.

Bir mefkûre teması içeren *Zamanda kalıcı olmak olumlu/olumsuz etik değerini* içeren destanlar üzerinde yaptığımız müstakil çalışma sonucunda ise;

Ahlaki gelenekler bağlamında, Ural Batur destanında, *Kahramanlık göstermek ve iyilik yapmakla zamanda kalıcı olmak olumlu etik değeri* ile Kızıyürpes destanında, *Gösterdiği kahramanlıkla ulaşılan olağanüstülükler vasıtasıyla zamanda kalıcı olmak olumlu etik değerine* yer verildiği tespit edilmiştir.

Sosyal gelenekler bağlamında Maaday Kara destanında, *Bir uruğun koruyucusu olup astrolojik yapıda yer alarak zamanda kalıcı olmak olumlu etik değeri* ile Ural Batur destanında, *Bir uruğun koruyucusu olup yeryüzü oluşumlarında yer alarak zamanda kalıcı olmak olumlu etik değerine* yer verildiği tespit edilmiştir.

Dinî gelenekler bağlamında ise Uygur Türeyiş destanında, *Rüyalar vasıtasıyla ulaşılan kutsanmışlıklarla zamanda kalıcı olmak olumlu etik değeri*; Şu destanında, *Tılsımlar ile ulaşılan kutsanmışlıklarla zamanda kalıcı olmak olumlu etik değeri*; Ergenekon destanında, *Kut bulmuş bir olayı kutlamak ile zamanda kalıcı olmak olumlu etik değeri*; Oğuz Kağan destanında *Gök Tanrı'ya borcunu ödemek ve uruğunun zamanda kalıcı olmasını sağlamak olumlu etik değeri* tespit edilmiş olup Dinî gelenekler bağlamında, Uygur Göç destanında *Uğursuzluğun zamanda kalıcı olması olumsuz etik değeri* olarak yer aldığı görülmüştür.

Türk mitolojisinde ileriye doğru hareket kabiliyetine sahip fakat aynı zamanda geride kalan yaşanmışlıkların da yeri geldikçe hatırlandığı, güncellendiği bir zaman algısının mevcudiyetinin söz konusu olduğu görülmüş. Mitolojik anlatılara olağanüstü anlatımlar olarak bakmamak ve bunların mesaj kaygısıyla üst akıl olarak isimlendirdiğimiz ilk yaratıcı tarafından yaratıldıklarını göz önünde bulundurmamak bakış açımızı zenginleştirmiş böylece zamana egemen olmak, devletin devamlılığını sağlamak için gelecekte yaşanabilecek olumsuzlukları göz önünde bulundurmamak ve buna göre önlem almak gerekliliğini çerçevesinde yaratılan olağanüstülüklerin altında halk fikirlerinin ve halk fikirleriyle oluşturulmuş yüksek etik anlayışıyla şekillenmiş bir halk felsefesinin varlığına ulaşılmıştır.

Sonuç

Çalışmamızda; Türk mitolojisinde zaman olgusu *zamanda kalıcı olmak olumlu/olumsuz etik değeri* olarak ele alınmış, farklı bağlamları incelenerek halkbilimsel anlamda halk fikirlerini, metaetikselsel anlamda önermelerini ortaya konmuş, halkbilimsel olarak temellendirip metaetikselsel olarak çözümlenmiş ve etik değerlerin halk felsefesindeki yeri saptanmıştır. Bu saptamaya göre Türk mitolojisinde zaman kavramı diğer mitolojilerden farklı ve dikkat çekici olarak *Zamanda Kalıcı Olmak Olumlu/Olumsuz Etik Değeri* bağlamında işlenmiş ve mitolojik anlatılarda bir mefkûre teması olarak ifadelendirilmiştir. Türk toplulukları mitolojik arka planları, tarihi alt yapıları, gelenekleri, ritüeliyle şekillendirdikleri etik anlayışları çerçevesinde kendi kültürel ergonomilerine uygun olarak halk felsefelerini oluşturmuşlardır. Bu halk felsefesinde zaman olgusu bir etik değer olarak işlenmiş ve devletlerinin zamanda kalıcı olması hedeflenerek bu amacın gerçekleştirilmesi yolundaki bilgiler ve tecrübeler yeni nesillere mitolojik anlatılar vasıtasıyla aktarılmıştır. Halkbilimsel Metaetik Kuram; günümüz etik yaklaşımlarından biri olan metaetik ile yaptığımız disiplinlerarası çalışmayla ortaya koyduğumuz bir kuramdır. Kuramımızın inceleme yöntemi Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Yöntemi; gerek sözlü kaynaklarda gerekse yazılı kaynaklarda, gelenek, göreneklerimizde, ritüellerimizde, maddi kültür unsurlarımızda, Türk halk felsefesinin ergonomik yapısına uyum sürecini tamamlamış ve birer etik kod hâline gelmiş tüm olumlu/olumsuz etik değerlerimizi incelemeyi, zengin ve farklı bir bakış açısıyla etik değerlerimize bakarak halk felsefemizin kadim bilgileri ışığında bu kaynaklardaki etik bilgisini yorumlamayı sağlamaktadır. Halkbilimsel Metaetik Kuram ve kuramımızın inceleme yöntemi Halkbilimsel Temellendirme Metaetikselsel Çözümleme Yöntemi; Türk dünyası halk felsefesi, Türk dünyası kültür ekolojisi, Türk dünyası etik indeksi çalışmalarına, bir yerli kuram ve yerli kuram çerçevesinde geliştirilmiş bir inceleme yöntemiyle katkı sağlamak amacıyla ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

ARİSTOTELES (1996). *Fizik*. (çev. Saffet Babür). Ankara: İmge Yayınları.

- ATAY, H. (1974). *Farabi ve İbn Sina'ya Göre Yaratma*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- AUGUSTINUS (1997). *İtirafkar*. (çev. Dominik Pamir). İstanbul: Temuçin Yayınları.
- BEKKİ, S. (2007). *Maaday-Kara Destanı*. Elazığ: Manas Yayıncılık.
- CALLENDER, C. - R. EDNEY (2011). *Zaman Saatin Neyi Ölçtüğünü Anlamak İçin Çizgibilim*. (çev. Kutlukhan Kutlu). İstanbul: NTV Yayınları.
- CEVİZCİ, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- CEVİZCİ, A. (2002). *Etiğe Giriş*. Ankara: Engin Yayıncılık.
- COCCHIARA, G. (2017). *Avrupa'da Folklor Tarihi*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- ÇETİN, Ö. (2010). "Jung Psikolojisinde Rüya". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. XIX/2: 249-269.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2000). "Geleneksel Dünya Görüşü veya Halk Felsefesinin Halkbilimi Çalışmalarındaki Yeri ve Önemi Üzerine Tespitler". *Millî Folklor*. 45: 12-14.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2015a). *Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihinin Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2015b). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2001). *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*. I. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, S. (2021a). *Halkbilimi Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nin Halk Felsefesi ve Metaetikselsel Çözümlemesi*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- ÇOBANOĞLU, S. (2022a). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ve Bir İdeoloji Olarak Dede Korkut Kitabı'nın 'Verdiği Sözü Tutmamak Olumsuz Etik Değeri' Bağlamında Metaetikselsel Çözümlemesi". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. XV/ 37: 54-71.
- ÇOBANOĞLU, S. (2022b). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ve Türk Halk Felsefesinde 'Sarhoş Olmak Olumsuz Etik Değeri'nin Dede Korkut Örnekleme". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. CXXX/256: 195-216.
- ÇOBANOĞLU, S. (2022c). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ile 'Kendini Övmek ve Kibirli Olmak Olumsuz Etik Değerleri'nin Halkbilimsel Temellendirmesi". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. X/30: 168-192.
- ÇOBANOĞLU, S. (2022d). "Halkbilimsel Metaetik Kuram Bağlamında Dede Korkut Hikâyeleri'nde 'Söz Vermek Verdiği Sözü Tutmak' Olumlu Etik Değeri'nin Mitolojik Arka Planı". *Mitoloji Araştırmaları III*. (ed. İbrahim Gümüş). Pradigma Akademi: 31-68.
- ÇOBANOĞLU, S. (2022e). "Halkbilimsel Metaetik Kuram ile 'Husumet Oluşturmak' ve 'İftira Atmak' Olumsuz Etik Değerleri'nin Çözümlemesi". *Folklor/Edebiyat*. 110: 347-370.
- DAVIES, P. (2003). *Bir Zaman Makinesi Yapmak*. (çev. Ahmet Ergenç). İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- DUNDES, A. (1972). "Folk Ideas as Units of Worldview". *Toward New Perspectives in Folklore*. (ed. A. Paredes - R. Bauman). Austin: The University of Texas Press: 93-103.

- EINSTEIN, A. (1997). *Özel ve Genel Görelilik Kuramı*. (çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- ENVERİ, E. (2019). "Eski Türk Kültüründeki Döngüsel Zaman Üzerine". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. XII/26: 292-304.
- ERCİLASUN, A. B. (1987). "Şu Destanı". *Türk Kültürü Araştırmaları*. XXV/2: 26-27.
- ERGİN, M. (1986). *Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük*. 2. Baskı. İstanbul: Ebru Yayınları.
- ERGİN, M. (1970). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ERGUN, M. vd. (2014). *Başkurt Destanları 2*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÖKDAĞ, B. A. - K. ÜÇÜNCÜ (2007). *Başlangıcından Günümüze Türk Destanları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAÇAR, A. (2019). "Eski Mezopotamya Kültüründe Tılsım İnanışı ve Bazı Tılsımlı Objeler". *Archivum Anatolicum (Aran)*. XIII/1: 69-81.
- KESKİN, A. (2019). *Folklor ve Disiplinlerarasılık*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÖKTÜRK, M. (2017). *Zaman Üzerine Felsefi Soruşturma*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KÖROĞLU, E. (1997). "Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Zaman Anlayışı". *Cogito Zaman Özel Sayısı*. 11: 201-224.
- LEAMAN, O. (1992). *Ortaçağ İslam Felsefesine Giriş*. (çev. Turan Koç). İstanbul: İz Yayıncılık.
- LÉVI-STRAUSS, C. (1994). *Yaban Düşünce*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- MALINOWSKI, B. (1990). *Büyü, Bilim ve Din*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- NECATİGİL, B. (1988). *100 Soruda Mitolojya*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ONART, A. (1976). "Ahlâk Felsefesinde Doğalcılık Nedir?". *Felsefe Arkivi*. 20: 79-97.
- ÖZKAN, H. (2019). *Muhyiddin İbni Arabi'de Zaman Kavramı*. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- ÖZTÜRK, A. (2000). *Çağlar İçinde Türk Destanları*. İstanbul: Alioğlu Yayınevi.
- RADLOFF, W. (1999). *Türklerin Kökleri Dilleri ve Halk Edebiyatı II*. Ankara: EKAV Eğitim ve Kalkınma Vakfı.
- SAKAOĞLU, S. - A. DUYMAZ (2002). *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- SAMİ, Ş. (2004). *Dünya Mitolojisinden Örnekler Esatir*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- SARIOĞLU, H. (2003). *İbn-i Rüşd Felsefesi*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- SOFUOĞLU, H. (2004). *Düşüncenin Sinematografik Yapısı Hareket-Zaman ve Görüntü*. Eskişehir: Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayınları.
- ŞULUL, C. (2002). "İslam Düşüncesinde Zaman Tasavvuru". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. III: 73-78.
- TEPE, H. (2011). *Etik ve Metaetik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- YENİŞEHİRLİOĞLU, F. (1993). "Resimde Zaman ve Mekân Kavramı". *Anadolu Sanat Dergisi*: 197-205.